

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мистецьких дисциплін

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
УЧНІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ**

Кваліфікаційна робота

Галузь знань: 01 Освіта

Спеціальність: 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Освітній ступінь: магістр освіти (Музичне мистецтво)

Кваліфікація: викладач музичного інструмента. Учитель музичного мистецтва. Викладач художньої культури.

Виконала:

Калита Юлія Ігорівна,
студентка VI курсу, 66 групи

Науковий керівник:

Силко Роман Миколайович,
доцент кафедри мистецьких дисциплін,
кандидат педагогічних наук

Рецензент:

Рогоза Олексій Сергійович,
кандидат педагогічних наук,
викладач-методист вищої категорії
Чернігівської міської школи мистецтв

Чернігів – 2019

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту

рішенням кафедри мистецьких дисциплін

Протокол № _____ від « ___ » _____ 20__ р.

Зав. кафедри _____ д. п.н., проф. Дорошенко Т.В.

підпис

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище голови ЕК

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА.....	8
1.1. Сутність виховання національної свідомості в історії педагогічної думки.....	8
1.2. Раціонально-понятійний компонент національної свідомості.....	16
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	24
2.1.Український фольклор як засіб виховання національної свідомості.....	24
2.2.Педагогічні умови та принципи підготовки студентів до формування національної свідомості учнів початкової школи засобами фольклору.	36
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ	46
3.1. Діагностування рівня готовності студентів до формування національної свідомості учнів засобами фольклору	46
3.2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування студентами національної свідомості учнів засобами фольклору	63
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми. Відродження національної освіти немислиме без формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, виховання духовної культури особистості. До духовних скарбів людина прилучається з дитинства і насамперед, завдяки усній народній творчості. Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатой духовної культури народу, його національної ментальності, світогляду. Саме на цій основі повинно відбуватись формування особистісних рис громадянина України, які передбачають національну свідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і талантів. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури свого народу сприяє духовному багатству, освіченості, інтелектуальності, як основних складників людини-громадянина своєї держави.

Завдання сучасної освіти важливо підпорядковувати системі національних інтересів, ідей головним цінностям духовного скарбу українського народу – національним звичаям і традиціям. Якості українського народу, його духовність досліджували Г. Сковорода, М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш, К. Ушинський, Б. Грінченко, Г.Ващенко, І.Огієнко, В.Сухомлинський, М.Стельмахович. Національно-свідомі, талановиті педагоги О.Дорошевич, С.Русова, Я.Чепіга, заклали міцне підґрунтя процесу виховання підростаючого покоління на основі національних ідей у формування національної самосвідомості.

Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної свідомості розглядали українські дослідники І.Бех, Т.Бондаренко, В.Борисов, О.Вишневський, Т.Гавлітіна, В.Кузь, Р.Петронговський, Ю.Руденко, М.Сметанський, М.Стельмахович, О.Сухомлинська, Б.Ступарик, О.Стьопіна, К.Чорна. Питання змісту виховання національної самосвідомості викладені у

працях О.Докукіної, М.Стельмаховича, Б.Ступарика, П.Щербаня. Психологічні аспекти етносвідомості вивчали І.Бех, М.Боришевський, П.Ігнатенко, О.Киричук, В.Павленко, С.Таглін, О.Хрущ.

В полі зору дослідників першої половини ХХІ ст. також перебувають наукові розвідки, які торкаються проблеми національної самосвідомості молодших школярів: патріотичне виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи (С.Долецька, М.Качур) [15; 24]; виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі (О.Коркішко) [27]; теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах (П.Вербицька) [7]; динаміка розвитку патріотичної рефлексії у молодших школярів (Н.Михальченко) [33]; громадянське виховання молодших школярів (Л.Момотюк) [34]; патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини (М.Павленко) [39]; формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи (Н.Пташник) [46] та ін.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка студентів до здійснення виховання національної свідомості учнів на уроках музичного мистецтва.

Предмет дослідження - педагогічні умови готовності студентів до формування національної свідомості учнів засобами фольклору.

Мета дослідження: полягає в обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов формування готовності студентів до здійснення виховання національної свідомості учнів засобами фольклору.

Відповідно до мети дослідження були поставлені наступні **завдання:**

- визначити сутність виховання національної свідомості в історії педагогічної думки;
- з'ясувати раціонально-понятійний компонент національної свідомості;
- дослідити український фольклор як засіб формування національної свідомості;

- обґрунтувати педагогічні умови та принципи готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до використання фольклору як засобу виховання національної свідомості учнів;
- провести діагностику рівня готовності студентів до формування національної свідомості учнів засобами фольклору;
- здійснити інтерпретацію та аналіз результатів дослідження.

Поставлені завдання визначили **методи дослідження**: аналіз психолого-педагогічної, культурологічної, музичної, етнопедагогічної, етнографічної літератури; узагальнення досвіду роботи музичних педагогів; опитувально-діагностичні методи (спостереження, анкетування, тестування, самооцінка, бесіда); експериментальні методи (констатуючий і формуючий експерименти, статистична обробка отриманих даних).

Дослідно-експериментальною базою дослідження було обрано НУЧК ім.Т.Г.Шевченка. В експерименті на різних стадіях брали участь студенти різних груп. Всього дослідженням було охоплено 32 студенти музично-педагогічного факультету НУЧК ім. Т. Г. Шевченка.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: розроблена модель підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до формування національної свідомості учнів засобами фольклору; впроваджені та апробовані педагогічні умови реалізації формування національної свідомості засобами фольклору; визначено критерії, показники та рівні національної свідомості майбутнього вчителя музичного мистецтва засобами фольклору.

Теоретична значимість дослідження визначається тим, що в роботі проаналізовано теоретичні аспекти готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до формування національної свідомості учнів засобами фольклору в системі педагогічної освіти з акцентом на духовно-моральні якості особистості. Дано теоретичне обґрунтування критеріям, показниками і рівням сформованості національної свідомості студентів засобами фольклору.

Практична значимість дослідження полягає в розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов готовності студентів до формування національної свідомості учнів засобами фольклору.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі початкової педагогічної освіти з метою формування національної свідомості учнів засобами фольклору.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в ході дослідно-експериментальної роботи на музично-педагогічному факультеті НУЧК ім. Т. Г. Шевченка впродовж 2018 - 2019 рр. Під час проведення дослідної роботи було написано наукову статтю «Сучасні вимоги до методичної підготовки вчителя музичного мистецтва» для участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Мистецтво та освіта: новації та перспективи» (Чернігів 2019).

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (усього 73 найменувань) та 6 додатків. Робота містить 22 діаграми та 12 таблиць. Загальний обсяг - 92 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Сутність виховання національної свідомості в історії педагогічної думки

Розбудова економічного і духовного фундаменту незалежної Української держави потребує дослідження усіх важливих чинників становлення та ефективного розвитку державотворчого процесу. Серед таких чинників чільне місце займає національна свідомість як засіб консолідації та інтеграції зусиль нації. Саме усвідомлення державно-політичної, громадсько-територіальної спільності, духовно-культурної єдності та історичної спорідненості виступає дієвим чинником соціально-економічних, політичних, духовних перетворень в суспільстві. У зв'язку з цим актуалізується потреба в дослідженні сутнісних характеристик національної свідомості, її зв'язку з процесами державотворення [31, с.5].

Слід зазначити, що різним аспектам національної свідомості присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених – В.Андрущенко, Дж.Армстронга, А.Бичко, Ю.Бромля, М.Боришевського, Е.Вільсона, М.Вівчарика, Б.Гаврилишина, Е.Гелнера, М.Еоловатого, Р.Додонова, Л.Дробіжевої, В.Жмири, Г.Касьянова, І.Кресіної, В.Лісового, Д.Міллера, С.Мофи, І.Надольного, М.Пірен, Ю.Римаренка, Е.Сміта, П.Ситника, Л.Шкляра, Р.Шпорлюка, О.Шморгуна та ін. У більшості з цих робіт проведено соціально-філософський аналіз досліджуваного феномену, здійснено спробу визначити національну свідомість, простежити її історичний розвиток [22, с.63].

Зазначимо, що серед учених немає єдиного підходу до визначення національної свідомості. Існують різні точки зору щодо розуміння її сутності

та змісту. Це обумовлюється як складністю самого суспільного феномену, так і неможливістю протягом тривалого часу повноцінно його досліджувати. У попередній радянській період етнонаціональна проблематика перебувала під тиском тоталітарної ідеології та класової упередженості, що призвело до звуження дослідницького поля національної самосвідомості й неможливості її розгляду як окремого предмета наукових досліджень [30, с.15].

Якщо розглядати цю проблему в історико-методологічному ракурсі, то слід вказати, що вперше на науковому рівні визначення сутнісних ознак національної самосвідомості було здійснено в 60-ті рр. XX ст. радянськими вченими А.Агаєвим, М.Джунусовим, П.Рогачовим, М.Свердином і В.Козловим та іншими в межах дискусії, яку проводила редакція журналу "Вопросы истории СССР". Саме ці вчені запропонували ввести категорію національної самосвідомості як одну із найсуттєвіших ознак нації у галузь філософських досліджень і соціально-культурного спрямування загалом.

Після розпаду Радянського Союзу з'явилася реальна можливість неупереджено досліджувати етнонаціональні проблеми суспільного розвитку. Національна свідомість все більше входить у дослідницьке поле різних наук пострадянських країн, у тому числі і в незалежній Україні. Її розглядають у філософському, історичному, культурологічному, суспільно-політичному та соціально-психологічному дискурсі. Підтвердженням цього слугують наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених та публікації з тематики дослідження [5; 16; 23; 26; 28; 31; 37; 45; 47; 48; 54; 55; 63; 68; 70; 71].

Аналіз наукової літератури свідчить, що більшість дослідників визначають національну самосвідомість через категорію «усвідомлення», виділяючи при цьому якусь одну чи кілька її характеристик. У межах такого підходу, наприклад, С.Калтахчан характеризує національну самосвідомість як «самосвідомість, яка включає в себе: усвідомлення національної спільності, прихильність до національних цінностей, мови, території, демократичної культури; усвідомлення соціально- державної спільності;

патріотизм; усвідомлення спільності в національно-визвольній боротьбі» [12, с. 244].

На думку академіка Ю.Бромля, під національною свідомістю слід розуміти «весь комплекс уявлень нації про саму себе (у тому числі усвідомлення кожного її представника власної належної до неї), її усвідомлені інтереси, цінності, орієнтири і настанови щодо ставлення до інших національностей» [6, с. 57]. Більш ширше визначення національної свідомості дає відомий російський учений А.Уледов. На його думку, національна свідомість виявляється як сукупність ідей, поглядів і почуттів, пов'язаних, по-перше, із самовизначенням національної спільноти, усвідомленням свого місця серед інших національних спільнот і, по-друге, з усвідомленням суспільно-політичних цінностей, що характеризують поняття «Батьківщина», прихильність до них» [65, с.22].

Важливою в контексті окресленої проблеми є думка українського вченого І.Кресіної, яка стверджує, що національна самосвідомість – це усвідомлення державно-політичної, громадянсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурної самобутності та неповторності. Національна самосвідомість виступає як усвідомлення спільнотою або окремою людиною своєї національної (поряд з етнічною) належності, спільності історичної долі, специфічності геополітичних, культурних, соціальних, історичних чинників [29, с. 87].

У цих визначеннях, без сумніву, відображені основні риси національної свідомості. Водночас слід зауважити, що вони є не зовсім повними, оскільки обмежуються лише постановкою питання про те, до якої національності, а не нації відносить себе той чи інший індивід. Це є цілком очевидним, що національна самосвідомість передбачає усвідомлення нацією своєї долі, своїх інтересів, цінностей, свого місця серед інших спільнот.

Національна свідомість є частиною патріотичного виховання. Національна свідомість, на думку Т.В.Потапчук, – це сукупність поглядів і

оцінок, думок і відносин, що виражають зміст, рівень і особливості уявлень членів національно-етнічної спільності про свою історію, сучасний стан і майбутні перспективи свого розвитку, а також про своє місце серед інших аналогічних спільнот та характер взаємин з ними. Включає раціональні (власне усвідомлення своєї приналежності до нації) і, часткові, в меншій мірі емоційні (часом неусвідомлене співпереживання своєї єдності з іншими представниками національно-етнічної групи) компоненти [44, с. 82].

Виховання в українських учнів національної свідомості, патріотизму та реалізація ідеї патріотичного виховання набуває в сучасному українському суспільстві особливого значення в силу багатьох причин. Це, насамперед, соціально-економічні зміни, кризові явища, притаманні сучасному українському суспільству, спричинили деформацію ціннісних орієнтацій значної частини молодих людей; демократизація, плюралізм і поява багатопартійної системи створили певні труднощі в соціальному розумінні суті патріотизму [40, с. 7].

Аналіз історичної, філософської, педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання учнів завжди посідала провідне місце. Суть патріотизму розкрито у працях Г.Ващенка, І.Огієнка, С.Русової, Г.Сковороди, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін.

Необхідність теоретичного осмислення нових підходів до здійснення патріотичного виховання молоді людини в сучасних умовах актуалізує вивчення праць педагогів О.Вишневського, П.Ігнатенка, Т.Завгородньої, П.Кононенка, Н.Косаревої, Л.Крицької, В.Кузя, Ю.Руденка, М.Стельмаховича, Б. Ступарика, К. Чорної, П. Щербаня та ін.

Аналіз літературних джерел та наукових матеріалів свідчить, що першооснови патріотизму були закладені ще в народній педагогіці – в легендах, казках, міфах, літописах, народних піснях, думках, повчаннях, прислів'ях, приказках тощо. Роздуми Нестора Літописця, Іларіона Київського, Володимира Мономаха та інших базуються на звеличенні ролі і

місця у житті людини Батьківщини, формуванні думки про те, що любов до неї, її захист – є священним обов'язком кожної людини.

Упродовж багатомісячної історії українського народу значна увага приділялася вихованню в підростаючого покоління любові до рідної землі, поваги до героїчних подвигів українців, готовності до захисту свого народу.

Справжнім феноменом патріотизму в історії України у XVII ст. стало запорізьке козацтво. Головні ідеї козацтва – свобода особистості, самостійність і незалежність особи, любов до України і свого народу, виховання оборонців українського народу, фізично сильних, сміливих, мужніх. Формування національного світогляду і національної свідомості – стали провідними у народній педагогіці. Козацька педагогіка розробила систему форм, методів, засобів впливу на підростаючі покоління, і висунула ідею виховання захисників свободи і незалежності України.

На поч. XX ст. – у період національно-політичного і духовного відродження України – у творчості Г.Ващенко, І.Огієнка, С.Русової, Я.Чепіги та інших. Дослідниками було обґрунтовано ідею і розкрито шляхи виховання патріотичних почуттів і національної свідомості.

Значний внесок у розроблення теорії і практики патріотичного виховання зробив Костянтин Ушинський. Він вважав, що основним завданням виховання молоді є виховання її на засадах патріотизму. Основними засобами реалізації цього складного завдання, на його думку, є використання виховного потенціалу «рідної мови, природи рідного краю, народних звичаїв, традицій» [66, с.101].

Значну роль у патріотичному вихованні молоді К. Ушинський відводив праці і релігії. При цьому він наголошував, що, чим повніше і розумніше виховання дітей у школі буде базуватися «на основах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання - готувати патріотів» [66, с. 103].

На думку педагога, значення національної системи виховання полягає в тому, щоб вона, базуючись на підвалинах історії й культури народу,

відтворювала емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний, інтелектуальний, трудовий досвід, культуру і духовність. Виховання за своєю суттю, змістом, характером має бути національним. К.Ушинський стверджував, що виховання патріотичних рис можна забезпечити методами, засобами, традиціями, які вироблені народом упродовж усієї історії, а також духовно-культурними надбаннями.

Система виховання, на думку дослідника, яка «створена самим народом» і ґрунтується на народних засадах. Насамперед, на емоційно-естетичному, моральному, інтелектуальному і трудовому досвіді народу, його культурі і духовності, має особливу виховну силу, якої немає і не може бути «в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [66, с. 99-100].

У своїй педагогічній спадщині К.Ушинський обґрунтував думку про важливість і вічну актуальність проблеми виховання у молодій людини патріотизму, любові до свого народу і батьківщини, любові і необхідності знання і шанування рідної мови. Проблему патріотичного виховання молодій людини видатний педагог нерозривно пов'язував із формуванням у неї готовності до активної праці на благо свого народу, країни, покращення їх економічного і соціального становища.

Вирішення цієї проблеми К.Ушинський бачив у побудові патріотичного виховання молодій людини на основі багатовікового досвіду народу, його історичних, культурних і духовних надбань.

Значний внесок у розвиток ідеї патріотичного виховання належить Василю Сухомлинському [59-62].

Також особливий внесок у розвиток ідеї патріотичного виховання належить Софії Русовій. В умовах сьогодення актуальними є її думки стосовно того, що у процесі державотворення життя ставить перед школою і педагогами завдання особливої ваги: виховання громадянина-патріота, підготування його до активної участі у житті громадянського суспільства.

С.Русова завжди наголошувала на особливій ролі школи у патріотичному вихованні молодого покоління. При цьому вона вказувала на багатоаспектність здійснення процесу патріотичного виховання і способів прояву патріотизму: «Школа має ... виховати правдивих громадян, тобто людей, які в кожную потрібну хвилину готові життя своє офірувати на осягнення якого-небудь суспільного здобутку – чи то буде мета наукова, чи політична, чи виключно суспільна» [51, с. 59].

У праці “Нова школа” С.Русова ставить головну вимогу до національної школи – викладання рідною мовою. “Рідна мова у вихованні й освіті – то є найкращий інтимний провідник думок, почувань, вражінь” [50, с.294]. Як бачимо, рідна мова, на думку С.Русової, є не лише засобом вираження національного, а й індивідуального в людині. Це важливо не тільки для української мови, а й для мови будь-якої нації. Можливо такий погляд на мову викликав до С.Русової націоналістичних підозр з боку представників владних структур.

Григорій Ващенко, який продовжував традиції своїх видатних попередників, не мав жодних сумнівів, що засадничими положеннями виховання української молоді мають стати загальнолюдські і національні вартості («закон творення добра і боротьби зі злом, шукання правди і побудова справедливого ладу»), які, на думку педагога, мають бути покладені в основу патріотичного виховання. Обґрунтовуючи мету національного виховання, Г. Ващенко, поряд із формуванням ідеалістичного світогляду і морально-релігійним вихованням, виокремив патріотичне виховання. Педагог зазначав, що в національному виховному ідеалі віддзеркалюється сутність українського патріотизму, який полягає в усвідомленні молоддю значення служіння Батьківщині, як особистого обов'язку перед нею, необхідності підкоряти свої інтереси потребам українського народу та у духовному зв'язку з Богом і народом [7, с. 177-178].

На початку ХХ ст. значний внесок у розвиток ідеї патріотичного виховання зробили галицькі педагоги П.Барвінський, П.Біланюк,

Р. Білінський, М. Галущинський, І. Ющишин, Л. Ясінчук та ін. Закономірно, що в умовах іноземної окупації зусилля прогресивної педагогічної громадськості і діячів культури, мистецтва Галичини були спрямовані на формування патріотичних рис українського народу і, особливо, молоді. Оскільки домінуючим засобом виховання молодих людей є школа, галицькі педагоги активно шукали шляхи збереження й розвитку української національної школи. При цьому вони особливу увагу приділяли розробленню і впровадженню теоретичних і прикладних засад національно-патріотичного виховання кожної молодої людини [18, с. 15].

В умовах сьогодення України актуальними є думки відомого галицького педагога і культурно-освітнього діяча Михайла Галущинського, який у своїх міркуваннях щодо виховання підростаючого покоління підняв проблему виховання державотворчого громадянина-патріота своєї держави. Спираючись на західноєвропейський педагогічний досвід, а також на досвід власної багаторічної педагогічної роботи, М.Галущинський дійшов висновку, що тільки народ «з розвинутими громадянськими чеснотами» здатний відстояти свою незалежність і незалежність своєї країни, тільки такий народ «буде найвищим своїм законодавцем і найвищим своїм паном, буде народом сувереном» [10, с. 23].

Таким чином, ґрунтуючись на результатах теоретичного осмислення національної свідомості, можна зробити наступні висновки.

Національна свідомість є складною системою, яка відображає зміст, основні напрями і цілі життєдіяльності нації у зіставленні її з іншими соціально-етнічними спільнотами, націями. Вона має різні рівні, форми, включає велику кількість елементів і відіграє важливу роль в консолідації і розвитку національних утворень.

Структура національної свідомості відображає особливості формування і розвитку кожної конкретної нації (як етнічної, так і політичної), має варіативний набір компонентів з різними взаємозв'язками. Застосування системного підходу до аналізу національної самосвідомості дало змогу

виділити основні складові її структури, такі як: національна інтеграція, національне самопізнання, національна і етнічна ідентичність, подвійна етнонаціональна ідентичність, етнічна самосвідомість, національні ціннісні орієнтації, національні інтереси, національна ідея, національні почуття, настрої, переживання [3, с. 58].

Носієм національної свідомості виступає нація як колективний суб'єкт діяльності, а також конкретний індивід з власною індивідуальною національною самосвідомістю. При цьому колективна (загальна) національна самосвідомість нерозривно пов'язана з індивідуальною національною самосвідомістю (одиничним, окремим), існує в ній і через неї, а індивідуальна національна самосвідомість містить в собі ті чи інші загальні риси колективної національної самосвідомості.

За змістом національна самосвідомість відрізняється від національної свідомості. Відмінність полягає у характері усвідомлення, тобто в тому, що певні явища і процеси національної свідомості спільноти та індивіда, виступаючи безпосередньо складовою життєдіяльності нації, є не актуалізованими, підсвідомими, або неусвідомленими. Національна самосвідомість є усвідомлення нацією самої себе порівняно з іншими національними спільнотами, моделювання свого майбутнього, національна свідомість виступає як знання нації про саму себе [20, с. 8].

1.2. Раціонально-понятійний компонент національної свідомості

Проблема обґрунтування процесів становлення і розвитку базових компонентів структури самосвідомості особистості залишається до сьогодні актуальною у психологічних дослідженнях. Різні теоретичні конструкції й методологічні підходи до вивчення самосвідомості приходять найчастіше до суперечливих поглядів на її природу, структуру та співвідношення компонентів на різних етапах онтогенезу.

Дослідження структурних характеристик та особливостей розвитку свідомості представлені як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці в основному сконцентровані навколо трьох груп питань.

У роботах Е.Берна, Е.Еріксона, Ф. Перлза З. Фрейда, К. Хорні, К. Юнга та ін., розглядаються питання співвідношення свідомих і несвідомих компонентів в процесах розвитку самосвідомості особистості, динамічних взаємодій між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», «Я-образом», «Я-концепцією» і «Самістю». У наукових працях Б.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, Л.С.Виготського, З.С. Карпенко, І.С.Кона, О.М.Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, О.Г.Спіркіна, П.Р.Чамати, І.І.Чеснокової, Є.В.Шорохової та ін., у загальнотеоретичному й методологічному аспектах проаналізовано питання становлення свідомості в контексті загальної проблеми розвитку особистості. Опубліковано ряд філософсько-психологічних та психологічних праць (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, А.Г.Новохатько, М. В. Савчин, С.О.Ставицька), у яких аналізувались проблеми свідомості та самосвідомості, пов'язані з духовністю, моральним вибором й особистісною відповідальністю. Представлений вище узагальнений аналіз праць зарубіжних і вітчизняних вчених щодо проблеми структури розвитку самосвідомості показав, що різні теоретичні конструкції й методологічні підходи до вивчення свідомості приходять найчастіше до суперечливих поглядів на її природу, структуру та співвідношення компонентів [2, с. 3].

Розглянемо більш докладно основні позиції зарубіжних і вітчизняних науковців у дослідженні структури самосвідомості. Засновник психоаналітичного напрямку З.Фрейд під терміном «самосвідомість» розумів оперативний модус свідомості, спрямований на внутрішні переживання, думки, образи, що може потенційно розширюватися, убираючи в себе несвідомий матеріал і відзначав важливу особливість самосвідомості – її рефлексивність. Він відводив їй роль вибудовування динамічної рівноваги між біологічними й соціальними силами, що впливають на особистість

людини, а також сприяння збільшенню почуття особистої задоволеності й мінімізації страждань [35,с.3].

К.Юнг творчо переробив ідеї З.Фрейда стосовно структурованості свідомості й самосвідомості та характеру взаємодії особистості з середовищем. Вчений вважав, що пояснити всю феноменологію особистості з раціональних позицій неможливо, тому в концепції автора присутня й теологічна орієнтація. Розвиток самосвідомості за К.Юнгом передбачає усвідомлення людиною таких структур: «его» – змістовний центр свідомості, що забезпечує цілісність усвідомлюючого «Я», зумовлюється впливом культурного середовища й виховання і є основою самосвідомості. «Альтер-его» ("тінь") – доповнює самосвідомість людини особистими спонуканнями, витиснутими, під впливом сприйнятих норм культури, у несвідоме. «Персона» – містить уявлення людини про себе, які мають культурно зумовлений соціальний характер. «Аніма/анімус» – глибинна область несвідомої ідентифікації себе, що виявляє існування чоловічого й жіночого в одній особі. «Самість» – найглибша, базова інстанція «Я», яка виступає в структурі самосвідомості як абсолютна невичерпна у своїй повноті якість, що містить у собі можливі протилежності й існує як щось потенційне й, разом з тим, як актуальне [73, с.37].

Виділені автором інстанції в психіці людини дозволили визначити базові основи самосвідомості людини. Така позиція вченого відповідає нашому розумінню динаміки основних видів духовної самосвідомості людини – фізичної, психічної та соціокультурної, стосовно іманентної їх включеності у процес розвитку людини від індивіда до особистості й індивідуальності. Представник гештальтпсихології Ф.Перлз у поняття «самість» включав повсякденні прояви того, що й хто ми є. «Самість» і «Я», на думку Ф.Перлза, просто символи для функції ототожнення. У здоровій особистості ідентифікація – є функція Его, а зрілість і психічне здоров'я визначаються здатністю людини переходити від опори на середовище до опори на себе й, тим самим, здійснювати саморегуляцію [10, с. 109].

Дослідниці І.Зимня [19] та О.Стьопіна [58] вважають, що така саморегуляція здійснюється людиною на основі самоусвідомлення, яке забезпечує адекватний розвиток самосвідомості і психічне здоров'я особистості, що прагне духовного вдосконалення. Адекватні впливи соціуму, починаючи із сім'ї та, продовжуючи іншими інститутами соціалізації, створюють умови для засвоєння загальнолюдських цінностей, гуманної, життєстверджуючої спрямованості у розвитку духовної самосвідомості людини. Неадекватні впливи викривлюють духовний розвиток, спрямовуючи його на руйнацію, негатив, антигуманні цінності, що приводить до антидуховних проявів особистості. Певне місце в розвитку уявлень про самосвідомість й, зокрема, про такі поняття, як «Я» або «Самість», займає концепція Е.Еріксона. Принципове значення для розуміння процесів розвитку самосвідомості в теорії Е.Еріксона має факт звернення до соціокультурного контексту становлення свідомого «Я». Акцент на розгляді самосвідомості в його теорії, зроблено під кутом розгляду дії трьох процесів: біологічного, соціального і его-процесу, результатом інтегративної роботи яких є певна ієрархія елементів ідентичності [17, с. 263].

У дослідженнях Ксенії Храмової розглядається проблема розвитку свідомості у дитячому віці. Тому нас цікавить той аспект, що становлення особистості автор розглядає з погляду посилення «Я» і просування до «ідентичності», як синтезувальної конфігурації, що поєднує конституціональні задатки, базові потреби, здібності, значущі ідентифікації, ефективні захисти, успішні сублімації й постійні ролі. Вчена прийшла до висновку, що розвиток ідентичності здійснюється не лінійно, а східчасто, проходить через кризи ідентичності – періоди, коли виникає конфлікт між сформованою до наявного моменту конфігурацією елементів ідентичності з відповідним їй способом «уписування» себе в навколишній світ у динамічну біологічну та соціальну сферу існування індивіда, яка змінилася [69, с. 50].

Ерік Берн відзначав істотну роль у структурі свідомості свідомих і несвідомих образів, що лежать у континуумі між «Я-ідеальним» і «Я-

реальним». Ідеал Еґо в його концепції формується на основі образів тих людей, ким індивід захоплюється й кого б хотів наслідувати. Він виділяв три важливі складові «Я»: батьківські образи, доросле «Я» та «Я-дитяче», що складають три різних Я в структурі національної самосвідомості [4, с. 98].

Тож, національна самосвідомість – це результат повороту свідомості особистості уже на своє «Я», формування нею образу «Я» як національно свідомої людини. Структурними елементами цього образу є знання рідної мови, українських звичаїв, обрядів та традицій, усвідомлення себе як представника певної нації, національної культури та історії.

Встановлено, що різні аспекти стимулювання розвитку національної свідомості особистості досліджувалися науковцями передусім з позиції культурологічного підходу (О.Батухтіна, О.Вишневський, Г.Гуменюк, Г.Кловак, В.Кузь, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, Л.Ходанич). Результати аналізу показали, що методологічним ядром процесу формування національної свідомості та самосвідомості учня є вчення про націю як форму збереження національної самоідентифікації та історичної пам'яті. Це засіб історичного поступу саморефлексії нації, а методологічне підґрунтя розгляду проблеми педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості молодшого школяра – гармонійне поєднання системного, культурологічного й особистісно орієнтованих підходів.

Як результат усвідомлення самоцінності культури в учнів початкових класів формуються смислотворні мотиви оволодіння національними цінностями, а це сприяє повороту національної свідомості особистості молодшого школяра до національної самосвідомості. Йдеться про побудову учнем «Я – концепції» оволодіння національними цінностями. Остання має взаємопов'язані структурні компоненти – *когнітивний, емоційний, поведінково - діяльнісний*.

Емоційний пов'язаний з відчуттям учнем самого себе у ролі суб'єкта оволодіння цінностями національної культури, а когнітивний – з усвідомленням способів досягнення цієї мети, розбіжності в оцінках

національного образу «Я» і в його самооцінці. Поведінково - діяльнісний асоціюється з умінням зберігати пам'ятки матеріальної і духовної культури нації; виявляється у пропаганді необхідності зберігати культурні цінності, запобігати псуванню й знищенню культурних цінностей нації та сприяти їх відродженню, застосовувати знання національної культури у повсякденному житті [25, с.141].

За умови активного самостимулювання молодшим школярем процесу розвитку національної самосвідомості, його поведінка спрямовується на розробку самозобов'язань у сфері оволодіння національними цінностями. Існують не тільки показані внутрішні зв'язки між компонентами цієї моделі, але і її зв'язки із зовнішнім середовищем.

Спираючись на структуру цієї моделі, визначені такі структурні компоненти системи педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості учнів початкових класів:

- створення умов для емоційного переживання учнями цінностей національної культури як особистісних;
- педагогічне забезпечення процесу осмислення знань про українську культуру;
- формування у молодших школярів мотивів самоформування умінь та якостей свідомого українця-патріота;
- безпосередня організація усвідомлення учнями початкових класів розбіжностей в оцінках сформованості національного образу «Я» і в його самооцінці;
- стимулювання процесів проектування й реалізації «Я – концепції» самоформування цінностей національної культури [25, с.143].

У результаті аналізу науково-педагогічної літератури було з'ясовано, що мета виховання національної свідомості полягає у вивченні культурної спадщини власного народу, відповідного ставлення до матеріальних і духовних культурних цінностей нації та усвідомлення себе як суб'єкта своєї національної спільноти.

Дослідженнями [1; 9; 11; 13; 14; 41-42] встановлено, що сприятливим соціокультурним середовищем для виховання національної свідомості в учнів сучасних шкіл є використання фольклору на уроках музичного мистецтва.

Висновки до розділу 1

У розділі визначено, що національна свідомість – це свідомо соціальна конструкція, яка спрямована на вираження особливого характеру у стосунках громади, громадянського суспільства і держави. Національна свідомість може виявлятися на різних своїх рівнях: дорефлексивному, рефлексивному і саморефлексивному. Якщо свідомість відображає категорію загального, самосвідомість – одиничного, то національна самосвідомість – особливого. В цьому випадку, якщо свідомість наслідок дійсності, самосвідомість на рівні індивідуальності здійснює вибір, то національна самосвідомість створює або конструює систему правил, ідей і принципів, на основі яких і здійснюється мобілізація суспільства.

Національна самосвідомість є суспільним та особистісним утворенням, що характеризує усвідомлення людьми своєї приналежності до певної соціально-етнічної спільноти. Це усвідомлення становища своєї нації в системі суспільних відносин, розуміння національних інтересів, взаємин своєї нації з іншими етнічними спільнотами, що виявляється в ідеях, почуттях, прагненнях.

Фактори і принципи (мова, територіальна спільність, емоційно-ціннісне ставлення особистості до свого народу, взаємозв'язок національної культури зі світовою). Етнічна самоідентифікація формування національної свідомості учнів початкової школи можуть успішно реалізовуватися в навчально-виховній роботі українських шкіл на уроках музики засобами фольклору.

Формування національної свідомості учнів початкової школи здійснюється в умовах забезпечення системного підходу, реалізованого у варіативній моделі навчально-виховної діяльності школи.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Український фольклор як засіб виховання національної свідомості

Одним з найбільших досягнень кожного народу є його педагогіка. У результаті виховних дій мільйонів людей протягом віків сформувався певний педагогічний досвід, який згодом викристалізувався у велику педагогічну мудрість — народну педагогіку. Що таке народна педагогіка? Педагогіка у загальному розумінні слова — це наука про виховання, освіту й навчання підростаючого покоління. Народною називають ту педагогіку, яку створив народ. Це система прийнятих у даній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички.

Важливим показником продуктивності народної педагогіки є розвиток національної свідомості школяра і зміни в його духовно-моральному світі. Зокрема, цих питань торкалися вітчизняні музиканти і вчені-музикознавці, тому висвітливо заявлену проблему з їх позицій.

Український фольклорист, композитор Філарет Колесса вважав що з усіх галузей народної творчості найбільш характерною для духу українського народу є його народна музика. «Український народ, обдарований вже від природи тонким музичним почуттям і незвичайною співолюбністю, виливає у музиці свою сердечну, з глибин душі пливучу сповідь» [43, с. 40].

Доктор мистецтвознавства, професор Лідія Корній у тритомнику «Історія української музики» дослідила історію української музики від найдавніших часів до XIX ст. на тлі історичних та загальнокультурних процесів в європейському музичному контексті. Акцент зроблено на розгляд стильових особливостей музики цього періоду. У першій частині розкрито

особливості народного музичного мистецтва. У другій частині подаються монографічні розділи (вони присвячені творчості М.Березовського, Д.Бортнянського, А.Веделя), у третій — досліджено музично-стильову еволюцію романтизму в українській музиці ХІХ ст., кульмінаційний етап якого припадає на творчість М.Лисенка [27, с.15].

Інший відомий теоретик, Любов Кияновська у праці «Українська музична культура» особливу увагу приділила взаємозв'язкам музичної культури з вітчизняною літературою та етнопедагогікою, а також обгрунтувала історичні етапи розвитку, висвітила особливості ментальності та становлення професійної композиторської школи [25, с.36].

У навчальному посібнику «Український фольклор» Ірина Руснак диференціює роди і жанри фольклору, зауважуючи: «Соціально-побутові функції, способи виконання, поєднання текстів з мелодією, інтонацією, рухами, танцями тощо зумовили родове, жанрове, тематичне, образне й поетикальне розмаїття словесного народного мистецтва [49, с. 47].

За науковою класифікацією жанр – тип художньої форми (казка, пісня, прислів'я)» [21, с.8]. Відповідно дослідниця усної народної творчості описує три роди мистецтва, в яких інтегровано й музичний фольклор:

- 1) епос, серед творів якого розрізняють казкову і не казкову прозу;
- 2) лірика, основними пластами якої є обрядові і власне ліричні пісні.

До обрядових пісень належать календарно-обрядові (колядки, щедрівки, посівальні, водохресні, веснянки, гаївки, великодні, маївки, купальські, петрівчані, жнивварські, косарські) та родинно-обрядові (весільні, похоронні, голосіння).

До власне ліричних – родинно-побутові (пісні про кохання, гумористичні та сатиричні пісні) та соціально-побутові (козацькі, чумацькі, ремісницькі та ін.) пісні.

3) драма, яка об'єднує календарно-обрядові (вертеп, різдвяна драма, Маланка, великодня драма, весняно-літні ігри, купальське дійство, обжинкове дійство тощо) і родинно-обрядові (з нагоди народження дитини,

новосілля та ін.) фольклорні твори; рудименти давніх обрядів містять народні хороводи й ігри: «Дід», «Подольночка», «Перепілка» тощо [64, с.19].

Фахівці зазначають, що епічні, ліричні, драматичні та ліро-епічні твори поділяють на жанри – пісенні (колядки, щедрівки, думи, пісні, балади тощо) та прозові (казки, міфи та ін.), деякі з них мають багато різновидів. Народна музика та її багатожанровість додає чимало різних життєвих функцій та є їх логічним завершенням. Народні ігри, танці, жарти, народні пісні – саме той матеріал, який сприяє розвитку музично-творчих здібностей, дає можливість проявити власні творчі нахили. Найдавнішими українськими народними піснями є календарно-обрядові, які тісно пов'язані із аграрним календарем. Дослідники фольклору так пояснюють їх появу: «Створені вони в язичницькі часи, коли людина вірила у свою духовну єдність з Космосом. Щоб вплинути на грізну природу, умилювати її, вона вдавалася до магічних дій-обрядів, супроводжуючи їх танцями, іграми, замовляннями і піснями. Зашифрувавши у пісні магічні слова, люди беззастережно вірили в їх могутність, як і в могутність природи. Із часом ця віра почала втрачатись, але залишилися любов і повага до поетичного слова, в т.ч. до обрядових пісень, які створюють урочистий, святковий, радісний настрій, приносять естетичну насолоду» [64, с.57].

Календарно-обрядові пісні виконують колективно в хороводах та іграх, у яких поєднані образне слово, мелодію, танцювальні рухи, драматичну дію, тим самим створюється художня цілісність. Із приходом зими виконувались колядки та щедрівки, з побажанням господарям щастя і добра, а також організовувалось цікаве театральне дійство зі старовинною назвою «вертеп». За всім цим з цікавістю спостерігали маленькі діти, які згодом самі брали активну участь у подібних народних святах.

Щедрику-ведрику, дайте вареника, Грудочку кашки, ще й кільце ковбаски. Скоріше давайте, нас не забаряйте! Бо короткі свитки, та й померзли литки. Собаки ірвуть, стоять не дають.

Із приходом весни діти вже співали веснянки та гаївки, пісні з іграми та танцями, де органічно поєднувались слово, мелодія та рух. Дитячі пісні-заклички – це типова календарна поезія, в основі якої лежить реальне змалювання картин природи, людської праці, труднощів і перешкод, які долає людина, підкорюючи природу. Форма заклички в поєднанні зі жвавою, часто танцювальною ритмікою, безпосередніми звертаннями до явищ природи, рослин, тварин надає оптимістичного колориту пісням, викликає почуття бадьорої впевненості у своїх силах, в тому, що людина може примусити сили природи служити собі на користь.

Іди, іди, дощику, Зварю тобі борщику В новенькому горщику Та й поставлю на вербі, Щоби їли комарі. Ой вітре, вітроньку, Прижени хмароньку, Полий теплим дощиком, Встели землю килимком. Сонечко, сонечко, Виглянь у віконечко. Дітки гуляють, Тебе виглядають. Сійся, родися, жито, пшениця, Всіляка пашиця, На той новий рік, Щоб було ліпше, як торік.

Літній період теж відзначається цікавим народним обрядом з піснями під час святкування магічного дня Івана Купала, піснями про природу та працю людей. Такою є жартівлива пісня про городину «Ходить гарбуз по городу», в якій завдяки персоніфікації рослини зображені, як люди: вони розмовляють, родичаються між собою, ходять один до одного в гості. Дотепна форма пісні-вірша робить цікавою і доступною дітям розповідь про те, які рослини об'єднуються під назвою «городні культури».

Ходить гарбуз по городу, Питається свого роду: - Ой, чи живі, чи здорові Всі родичі гарбузові? Обізвалась жовта диня, Гарбузова господиня: - Іще живі, ще здорові Всі родичі гарбузові! Обізвались огірочки, Гарбузові сини й дочки: - Іще живі, ще здорові Всі родичі гарбузові! Обізвалася квасоля, А за нею й бараболя: - Іще живі, ще здорові Всі родичі гарбузові! Обізвались буряки, Гарбузові свояки: - Іще живі, ще здорові Всі родичі гарбузові! Обізвався старий біб: - Я іздержав увесь рід! Іще живі, ще здорові Всі родичі

гарбузові! - Ой ти, гарбуз, ти перистий, Із чим будем тебе їсти? - Миску пиона, трошки сала, - От до мене вся приправа.

Привабливо змальовані рослини і людська праця у піснях «Грушка», «Овес» та інших. А під час завершення сільськогосподарських робіт, восени та взимку проходили вечорниці, на яких, крім пісень і танців, ще й пряли, вишивали, займались різним рукоділлям. *Ой додому, женчики, ходіте, Да мене у стодолу візьміте. Нехай же я в стодолі спочину, А восени знову на поле вилину. Бо вже я дрібного дощуку напився, Вже ж я буйних вітриків начувся, Вже ж я од Соненька нап'єся, Од ясного місяця засвітився, На яснії зіроньки надивився.*

О.Семенов, досліджуючи окремі жанри дитячого музичного фольклору, не розмежовує музично-поетичний фольклор і власне поетичний. Згідно з її концепцією, твори дитячого фольклору належать до таких жанрів, як колискова музична поезія, пестушки та потішки, календарна поезія, заклички-приказки, повсякденні вірші-пісні, жартівливі пісеньки, рухливі ігри, дражнилки, лічилки, гуморески, скоромовки, загадки, казки та розповіді-байки [53, с.20].

Жартівливі пісеньки – це переважно пісні з динамічним казковим сюжетом, які зображують знайомих дітям представників тваринного світу в несподівано трагічних або комічних ситуаціях («Два півники», «Бігло, бігло козенятко», «Зайчику, зайчику»). *Пішла киця по водицю Та й упала у криницю, Пішов котик рятувати – За вушечко витягати. Витяг кицю за вухо Та посадив, де сухо. Киця котика не бачить, Сидить собі та й плаче: Одна була хустина, Та й ту в воду впустила!*

У пісеньці «Та продай, бабусю, бичка» поряд з розповіддю про те, яким є бичок зовні, йдеться про те, як він виконує зовсім недоступну цій тварині хатню роботу. Безперечно, бичок працююча тварина, але опис того, як він замітає, і варить їжу, викликає у дітей сміх. Частина жартівливих пісень – це пісні без кінця, які є своєрідною грою у безмежність думки: *Був собі*

журавель та журавочка, Накосили сінця повні ясельця. Наша пісня гарна й нова, Починаймо її знову...

Близькі до жартівливих пісень пісні-небилиці, в яких реальний світ зображений у незвичному, дивовижному плані. Події відбуваються так, як ніколи не відбуваються у житті. Діти аналізують зміст і встановлюють різницю між реальним світом та його жартівливим зображенням. Небилиці створюють радісний, бадьорий настрій, виховують почуття гумору, оптимізм, кмітливість, повагу до влучного, дотепного слова.

На дубові, на вершечку, Там посіяв козак гречку. Узялася шура-бура, Козакові гречку здула. Ані гречки, ні полови, Лиш сам козак чорнобровий.

Багатствами вигадки, динамікою, художньою виразністю відзначаються дитячі пісні-ігри. Давні за походженням, сполучені з танцями та музикою, ігри були пов'язані з трудовими процесами і виконувалися в давнину переважно молоддю. В наш час вони майже повністю перейшли у дитячий репертуар. В рухливих народних піснях-іграх зустрічаємо хороводи. Хоро, хорос – коло, що нагадує сонячний диск, є символом гармонії. Хороводи присвячували порам року, святam, важливим подіям у житті народу. Відомі хороводи «А ми просо сіяли», «Мак», «Огірочки», «Грушка» відображають трудові землеробські процеси, користуються любов'ю серед дошкільників і молодших школярів. Окремі хороводні ігри, що походять від дівочих танцівхороводів («Перепілка», «Подояночка») найбільш популярні серед дівчаток.

«Подояночка»

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають Подояночку. Діти співають, а Подояночка робить все те, про що вони співають: *Десь тут була Подояночка, Десь тут була молодесенька, Тут вона сіла, тут вона впала, до землі припала, Сім літ не вмивалась, бо води не мала... Устань, устань, Подояночко, Умий личко, як ту скляночку, Візьмися у боки та поскачи трохи... Попливи до Дунаю, бери дівку з краю.* Подояночка вибирає когось з кола, і та стає на її місце.

«А ми просо сіяли, сіяли»

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають діда, який сидить у центрі кола. Діти співають і демонструють відповідні дії. *А ми просо сіяли, сіяли, Ой, дід ладо, сіяли, сіяли. А ми просо витопчем, витопчем, Ой, дід ладо, витопчемо, витопчем. Ой, чи же вам витоптать, витоптать? Ой, дід ладо витоптать, витоптать? А ми коней випустим, випустим, Ой, дід ладо випустим, випустим. А ми коней виловим, виловим, Ой, дід ладо виловим, виловим.* Діти розбігаються в різні боки, а дід намагається піймати одного з гравців. Пійманий стає у центр кола й виконує роль діда.

«Ой, у полі жито»

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають зайчика. Гравці співають, а зайчик виконує ті рухи, про які співають гравці: *Ой, у полі жито. Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє, Коли б такі ніжки мала, То я б ними чеберяла, Як той зайчик.* (Двічі) *Ой, у полі просо. Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє; Коли б такі ніжки мала, То я б ними чеберяла, Як той зайчик.* (Двічі) *Ой, у полі гречка. Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє. Городили зайчика тинком, льонком, Та нікуди зайчику та не вискочити, Та нікуди зайчику та не виплигнути. А в нас ворота позамикані, Жовтим піском позасипані.* Зайчик вибирає когось з кола, і той стає на його місце.

Поширеними образами дитячих ігрових пісеньок є образи птахів та звірів («Гуси», «Перепілка», «Сірий вовк»). Ці ігри – своєрідна драматизація стосунків людини з рослинним і тваринним світом, перетворена на гру. Якщо ігри-хороводи мають ліричний характер і швидше нагадують танок, ніж гру, то дитячі ігри найчастіше рухливі, швидкі, вимагають від дитини кмітливості, спритності, винахідливості, сприяють розумовому, моральному, естетичному і фізичному вихованню дітей. Виконанню ігор часто передують пісні-лічилки, переважно створені самими дітьми.

Лічилки – пісенно-поетичні гумористичні висловлювання, які мають на меті визначити ведучого у грі або порядок самої гри. Вони починаються лічбою: *Раз, два, три, чотири, п'ять – Вийшов зайчик погулять. Як нам*

бути, що зробити? Треба зайчика зловити... або ж грою слів («Хобре-бобре, заховайтесь добре...», «Гадуль-гадуль, гадулька! Десь там моя зозулька...», «Еники-беники їли вареники...»).

Більшість лічилок мають цікавий веселий зміст, струнку побудову, яскравий ритмічний малюнок. Все це разом створює радісний, бадьорий настрій, заохочує до гри. *Котилася торба з високого горба, А в тій торбі хліб-паляниця, З ким хочеш, з тим поділися. А між нами, хлопчиками, Хтось не слухається мами. Раз, два, три, Це, напевне, будеш ти.*

Примовки – (примовляти, приговорювати) короткі, переважно віршовані звернення до дитини, які супроводжують її певні види діяльності. Примовляють під час умивання: *Купалися ластів'ята Та в чару-водиці, Щоб були ми білотілі Та ще й білолиці.* Щоб дитина не перебивала апетит: *Вже то буде по обіду, Бо вже пиріг на стіл їде.* Коли дитина лінується після себе прибирати: *Ой чим же я не хазяйка, Чим не господиня? Сім день хати не мела, Сміття не носила.* Приказують, коли час додому іти: *Уже сонце котиться – Нам додому хочеться.* Тим, кого довго чекали, а він барився: *- А де ти був, забарився? - На дірявім мосту провалився.* Коли дитина впаде, втішають: *Від порога до порога Простелилася дорога. Ти поїдеш у Полтаву, Там загойш свою ваву.* Коли діти не признаються, хто зробив шкоду: *А Степан-Степанок Поїв бабин медок І сховався в куток.*

Забавлянка (утішка) – коротенька пісенька або вірш, поєднаний із своєрідними вправами, що покликані підтримувати бадьорий настрій, зміцнювати дитину фізично. Забавлянка – це і гра, і дія, і пісенька. Їх можна умовно поділити на ігри: з голівкою, пальчиками, ніжками, підкиданням. Забавлянки супроводжують перші рухи дитини. Вони спонукають дитину до активної дії, будять позитивні емоції, сприяють фізичному розвитку дитини, розвивають мовлення та інтелект, формують моральні цінності, привчають до охайності й дисципліни. Це елементарні словесно-рухові ігри дітей з пальчиками, ручками, ніжками, іграшками, предметами. Наприклад, «Ладусі-ладусі», «Наш хлопчик», «Печу, печу хлібчик». Їх мета – розвиток дрібних

м'язів дитини, ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу. Перебираючи пальчики дитини, приказують, починаючи з вказівного пальця: *- Пальчику, пальчику, Де ти бував? - Пальчику, пальчику, Що ти чував? - З меншеньким братом Я кашу варив, Із безіменним я кашу поїв, Із середульшим у лісі гуляв, А із найбільшим пісню співав. Вказівним пальцем, ніби мішають кашку на долоні дитини: Сорока-ворона на припічку сиділа, Діткам кашку варила. Підіть, діти, по водицю!* Перебирають пальчики один за одним, починаючи від мізинного: *І цьому дам, і цьому дам, І цьому дам, і цьому дам, А цьому не дам: цей бецман (ледащо) Він дроба не рубав, В хату не носив, печі не топив, Води не носив, діжі не місив, Каші не варив, хліба не ліпив, В піч не саджав, кашу доїдав. Смішимо дитинку: Коточку, де ти був? - В коморці. - Що там робив? - Молоко пив. - А мені залишив? - Забувся. - Апчи! Апчи! Апчи! Апчи!* Заохочують плескати в долоні: *Тосі, тосі, коні в горосі, Телята в капусті, (Микита) на грушці. - Ладки, ладоньки, ладусі, Ой ладусі, ладки, Де були ви? - В бабки. - Що їли? - Оладки. - З чим оладки? - Із медком та солодким молочком. Підкидають дитину на колінах: Ой чук-чуки, чуки-чок, Пішли дітки в садочок, Там нарвали квіточок, Там нарвали квіточок, Сплели доні віночок.*

В результаті аналізу українського дитячого музичного фольклору Поділля, за твердженням О.Смоляк, українська дитяча народно-музична культура представлена двома пластами – фольклором, який виконують дорослі для дітей, та фольклором, який виконують самі діти [56, с.25]. Виконання дорослими для дітей колискових пісень, пісень з казок, ігор, забав, небилиць помітно відображається на музично-естетичному вихованні дітей молодшого шкільного віку, вводить їх у дорослий світ традиційної народної культури. Виконання пісень самими дітьми відображає їхнє світосприймання і складається з таких музичних жанрів, як колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, дитячі музичні ігри, заклички, примовки, прозивалки. Перелічені жанри є приуроченими (ті, що адресуються тим чи іншим явищам природи або певним подіям і притаманні наймолодшій віковій

групі дітей) та неприуроченими (дитячі пісні, пісні-небилиці, пісні-казки, пісні з казок, безкінечні пісні), тобто звичайні дитячі пісні, які виконують і дорослі, і самі діти за будь-яких обставин.

У процесі підготовки до музичних занять й позакласних заходів доцільно добирати українські народні приказки, загадки, вірші, ритмізувати й мелодизувати їх і надалі використовувати як можливі варіанти у роботі з дітьми. Наприклад, скоромовки можна застосувати для розвитку не тільки розмовної, а й співацької дикції. Мелодії на тексти скоромовок мають бути нескладними, інакше їх важко співати у швидкому темпі: *Якось Яків сіяв мак, Так-сяк, абияк. Виріс ярий Яків мак, Та щось поле, як їжак. Мурлика муркоче – Морозива хоче. Мурлика руденький, Замерзнеш, дурненький!*

Один з найпопулярніших і найулюблених дітьми жанрів народної літературної творчості – казка. Це прозовий жанр усної народної поезії, у якому реальна дійсність, народні мрії та прагнення зображені з допомогою вигадки, фантастики. Шліфуючи казку протягом століть, народ довів її форму до витонченої довершеності. Мова казок барвиста й образна, в прозовий виклад органічно вплітаються пісеньки, примовки, віршований текст. Пригадаймо казки: „Як вовк забажав козенят” – *Діточки мої, козеняточка, Одмикайтесь, одчиняйтесь; Ваша матінка прийшла, Молочка вам принесла!* „Лисичка, котик і півник”: - *Котику-братику, несе мене лиска По каменю-мосту на своєму хвосту, - Порятуй мене! - Ой тили-лички, та було в лисички Чотири дочки, П'ятий синко, Ще й Пилипко; Вийди, лисе, подивися – Чи хороше граю?*

В українському казковому епосі типовими персонажами є хитра лисиця («Лисичка-сестричка», «Лисиця-кума»), дурнувятий вовк («Вовчик-братик», «Вовк-панібрат») і наївний заєць («Зайчик-побігайчик»), часом також кіт, коза, собака й кінь. У процесі підготовки до уроків музики й позакласної роботи вчителів бажано створити інструментальний супровід до народних казок.

Водночас треба враховувати, що в музиці мають бути відбиті манера поведінки тварин, їхній зовнішній вигляд. Так, лисицю у казках зображують, як улесливу, хитру обманщицю, вовка – нерозумним, простуватим, собаку – розумною, відданою людині; зайця – боягузливим, kota – ледачим; півня – горланем і самовпевненим.

Створити інструментальний супровід можна до таких українських народних казок, як «Лисичка в суддях», «Піддурена ворона», «Як лис розводив курята», «Жаба боязкіша від зайця», «Лисове серце», «Про вовчика-братика й лисичку-сестричку», «Дід, баба і вовк-колядник», «Як Миша віддячила Левові», «Мишача рада» тощо. Ці й інші казки цікаві насамперед тим, що у них засобами сатири й гумору, індивідуалізованої мови з примовками, афоризмами, жартами відбито риси національного характеру українського народу.

Було б доцільно, щоб учитель зміг створити не тільки інструментальний супровід до українських народних казок, а й вокальні фрагменти – адже в окремих казках ті чи інші персонажі розмовляють іноді мовою поезії, яку можна мелодизувати. Наприклад, пісенька Колобка з однойменної казки: *Я по засіку метений, Я із борошна спечений. Я від баби втік, Я від діда втік, Я від зайця втік, Я від вовка втік, Від ведмедя втік, То й від тебе втечу!*

Хитра лисичка – персонаж казки «Кіт, кріт, курочка й лисиця» – хоче вкрати курочку і співає таку пісеньку: *Курочко, курочко, Масляна голівочко, Одсунь віконечко Та глянь на сонечко. Довірлива курочка, яку викрала лисиця, просить своїх друзів прийти на допомогу: Коте, коте, і ти, кроте! Несе мене лиска на лисому хвості По липому мості, з гірки на долинку Та й у свою хатинку!*

Вірні друзі намагаються перехитрити лисицю: *Ду-ду, ду-ду в дудочку, Скри-пу, скри-пу й скрипочку! А в лисички новий двір, Чотири дочки на вибір, п'ята вона. Вийди сюди!*

Так народні казки за умови творчої інтерпретації вчителя перетворюються в музичні, які можна інсценізувати з дітьми. Крім казок, можна інсценізувати також українські народні пісні, насамперед пов'язані з певними рухами (наприклад, «Ой є в лісі калина»), а також жартівливі: «Веселі гуси», «Грицю, Грицю, до роботи», «Два півники», «Танцювали миші» тощо. Інсценізування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять. Під час виконання співацьких імпровізацій можна використати тексти народних примовок, лічилочок.

Наприклад: *Їхав пан через лан, Бричка гуркотіла, А як Ганя сіла в бричку, Бричка загуділа.*

Ой Микито, Микито, Вигнав воли на жито, А сам пішов до хати Вареники влітати.

Котилася торба з великого горба, А в тій торбі хліб та пшениця, З ким хочеш, з тим поділишся

А Степан-Степанок Поїв бабин медок І сховався в куток.

Як творчі завдання для учнів III – IV класів можна запропонувати пошук українських народних пісень, які можна виконати каноном. Це спонукає дітей згадати знайомі мелодії і за допомогою внутрішнього слуху уявити їхнє звучання. Для розвитку музичного мислення школярів бажано показати їм, що можливі різні варіанти виконання каноном тієї самої мелодії. Так, в українській народній пісні «Галя по садочку ходила» нижній голос може вступати не тільки з другого, а й з третього такту.

Доцільно виконати обидва варіанти й запропонувати дітям визначити, який з них їм більше сподобався. Можна також імпровізувати підголоски до головної мелодії. Народні пісні діти сприймають не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Як вже було зазначено, на теми українських народних пісень композитори створили ряд варіацій (зокрема, для фортепіано). Виконуючи у класі такі твори, можна запропонувати учням акомпанувати на дитячих музичних інструментах, спільними зусиллями створити своєрідні «партитури». Важливою умовою

успішного опанування українських народних пісень є творче ставлення вчителя до роботи: це й створення «партитур» для класного оркестру, й виконання власних інструментальних варіацій, і підготовка співацьких вправ на матеріалі народних творів, і використання можливостей для їхнього інсценізування. Не в кожному класі діти вільно виконують запропоновані їм творчі завдання, через те вчитель має заохочувати їх і поступово прилучати до творчої діяльності.

Виконуючи й слухаючи разом з дітьми народні пісні, вчитель прагне реалізувати один з головних принципів музичного виховання – єдності раціонального та емоційного, однак елементи аналізу можуть знизити рівень емоційності під час сприймання й виконання пісень. Тому необхідно звернути увагу на почуття та емоції, передані у піснях, а також на виразність мови, міміку, посиленню емоційності виконання, чому сприяє метод пластичного інтонування [64, с.68].

Таким чином, в педагогічній практиці українських шкіл багатючий потенціал фольклору є загально визнаним засобом у вирішенні завдань загального, емоційно-морального, патріотичного, естетичного та власне музичного виховання і розвитку дитини. Вміле використання матеріалу фольклору в процесі навчання сприяє духовному збагаченню особистості, допомагає дітям краще зрозуміти і полюбити історію свого народу, формує етнокультурні цінності та національну свідомість [57, с.75].

2.2. Педагогічні умови та принципи підготовки студентів до формування національної свідомості учнів початкової школи засобами фольклору

На сучасному етапі модернізації системи мистецької освіти в Україні проблема якості підготовки майбутніх фахівців, набуття ними загальних фахових і спеціальних компетентностей посідає одне із провідних місць. Важливого значення набуває компетентнісний підхід у вищій освіті, який уособлює інноваційні засади освіти та відповідає прогресивним світовим

стандартам, а також передбачає підготовку освіченого, кваліфікованого фахівця, духовно багатого учителя музики, здатного розкрити власну індивідуальність у процесі професійної діяльності. Це передбачає оновлення змісту діяльності вищої школи зорієнтованої на різні кваліфікаційні рівні та розвиток креативності майбутніх учителів.

З кожним роком все актуальнішою стає необхідність забезпечення етнізації особистості, тобто природного входження дитини в духовний світ та традиції рідного народу, в культуру нації. Реалізувати це можливо шляхом пропагування культурно-національних цінностей у системі шкільної та позашкільної освіти. Саме творчі, обізнані та національно-свідомі вчителі можуть активізувати передання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності за посередництвом національного музичного фольклору.

Ми припускаємо, що підготовка студентів до здійснення формування національної свідомості молодших школярів засобами фольклору може ефективно реалізуватися за таких **умов**:

1. Підвищення інтересу й формування потреби до пізнання музичного фольклору, культурних надбань українського народу.
2. Розширення знань про види, жанри, репертуар фольклору, особливостей фольклору свого регіону.
3. Удосконалення виконавських умінь та навичок у галузі українського фольклору.
4. Творче використання засобів музичного фольклору у процесі підготовки та інсценування народних свят і обрядів.

Сьогодні, коли з певних об'єктивних причин у нашому суспільстві бракує духовних і моральних передумов для справді гармонійного формування і розвитку особистості молодої людини, єдиним прийнятним і реальним виходом з цієї ситуації залишається звернення до вічних моральних і етичних цінностей, що збереглися у глибинній народній психології, етнічній культурі і українському народному мистецтві. Ідея виховання особистості українця на

основі народного мистецтва не нова. Її відстоювали свого часу відомі філософи, педагоги, письменники, культурологи, зокрема М.Бахтін, М.Бердяєв, М.Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Максимович, О. Потебня, С. Русова, Леся Українка, А.Макаренко, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський, І.Франко, П.Чубинський та інші.

Вагомий внесок у теорію і практику морально - естетичного виховання засобами народного музичного мистецтва зробили відомі українські композитори М.Вериківський, С.Гулак-Артемівський, П.Козицький, М.Колесса, М.Леонтович, М.Лисенко, С.Людкевич, Л.Ревуцький, М.Скорик, В.Сокальський, Я.Степовий, К.Стеценко, І.Шамо, Б.Яворський та інші.

Проблеми теорії і практики використання надбань народного мистецтва у вихованні особистості сьогодні піднімають такі відомі вчені, як А.Болгарський, О.Дем'янчук, А.Козир, М.Костриця, В.Обозний, М.Стельмахович, В.Струманський, В.Сявак, Г.Філіпчук та інші.

Втім, варто зауважити, що більшість досліджень ґрунтується на педагогічному аспекті використання народного мистецтва у навчанні та вихованні переважно молодших школярів, тоді як національний напрям виховання старших школярів, студентської молоді лишається поза увагою. Сучасна освіта покликана забезпечити реалізацію не лише дидактичної, виховної та розвивальної функцій педагогічного процесу, а й передусім соціокультурної, етнокультурної, професійної.

Означені проблеми супроводжується низкою наявних в суспільстві суперечностей між потребою суспільства в збереженні національної самобутності українців і недостатньою увагою соціально-культурних інститутів до процесів етнічної соціалізації молодого покоління; зростанням національної самосвідомості молоді, її зацікавленості українським народним мистецтвом, назрілими вимогами суспільства до рівня національного виховання майбутніх учителів і реальним рівнем їх готовності до реалізації практичних завдань формування в учнів духовно-моральних цінностей,

національної свідомості, глибокої поваги до спадкоємних здобутків українського народу.

У словнику професійної освіти компетентність визначається як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію. В.Міshedченко вважає, що компетентність означає не тільки професійні знання і досвід, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні для досягнення необхідного результату [32, с.251].

Компетентність учителя, за визначенням О.Пометун, потрібно сприймати як об'єктивну категорію, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, завдяки яким педагог здатний здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності [43, с.39].

І.Зимня розглядає компетентнісний підхід у вищій школі як стратегічний напрям розвитку всіх компонентів системи освіти [19, с.35].

В.Антипова формулює такі принципи компетентісного підходу:

- 1) діагностичність, тобто орієнтація на досягнення діагностичного результату, який виявляє себе в поведінці та мисленні;
- 2) комплексність, міждисциплінарність – урахування як освітніх, так і зовнішніх, середовищних чинників і впливів;
- 3) багатофункціональність: компетентність не може бути охарактеризована одним умінням чи властивістю, вона є здатністю до розв'язання сукупності завдань [3, с.60].

У сучасних умовах модернізації вищої музичної педагогічної освіти переосмислюється концептуальна база фахової підготовки педагога-музиканта. Функціонуючий в освіті компетентнісний підхід діє на всіх напрямках цього процесу – загальнокультурному, музикознавчому, методико-практичному, виконавському. Доцільно виділити окремі найбільш важливі методичні підходи до формування професійної компетентності майбутнього

учителя музики: аксіологічний; системний або комплексний; синергетичний; комунікативний; культурологічний; особистісний; гуманістичний; технологічний; діяльнісний; інтеграційно-природовідповідний; компетентнісний.

Використання компетентнісного підходу у фаховій підготовці майбутніх педагогів-музикантів забезпечує формування основних фахових компетентностей, які мають засвоїти студенти під час навчання.

Безперечно, ті знання, уміння й навички, які студент отримує під час навчання, є важливими, але саме компетентність є тим індикатором, що дає змогу майбутньому вчителю музики визначити власну готовність до життя, свого подальшого особистого професійного розвитку.

Сьогодні проблема формування професійної компетентності майбутнього учителя музики розглядається в контексті вивчення його інтересів, художніх нахилів, освітніх потреб; формування і розвитку його педагогічних вмінь і здібностей.

Перевага компетентнісного підходу у підготовці кваліфікованого педагога-музиканта полягає у тому, що він дозволяє зберігати гнучкість й автономію у структурі і змісті навчального плану. Компетентнісна модель фахівця, зорієнтованого на галузь професійної діяльності, є описом того, яким набором компетенцій має володіти випускник ЗВО, до виконання яких функцій він має бути підготовлений і яким має бути рівень його готовності до виконання конкретних обов'язків. Професійна компетентність педагога-музиканта визначається не лише базовими науковими знаннями та вміннями, розвиненим чуттєвим досвідом, але і ціннісними орієнтаціями спеціаліста, мотивами його діяльності, соціально- професійного виховання, розумінням себе у світі і світу навколо себе, стилем спілкування з учнями і з тими, з ким працює учитель, його педагогічною і етичною культурою, розвиненими потребами, здатністю до творчого професійного розвитку. Сучасна педагогічна наука при визначенні моделі компетентності вчителя вказує на такі рівні:

- компетентність як здатність до інтеграції знань і навичок, до використання її в умовах змін зовнішнього середовища, в якому відбуваються постійні зміни;
- концептуальна компетентність;
- компетентність в емоційній сфері в галузі сприйняття [42, с.60].

У професійній підготовці майбутніх учителів музики О. Щолокова, аргументуючи педагогічну доцільність компетентнісного підходу, наголошує на необхідності трансформації змісту мистецької освіти з урахуванням таких особливостей, як визначення переліку ключових компетентностей учителя; обґрунтування змісту кожної з них; відбір змісту навчального предмета, який може забезпечити формування окремої компетентності; встановлення рівня та показників сформованості різних компетентностей на кожному етапі й кожного року навчання; розроблення системи контролю та корекції процесу формування компетентностей студентів [72, с.12]. Тож, професійна компетентність учителя музики вбачається в єдності показників його теоретичної та практичної підготовки до професійної діяльності. Основою означеної компетентності майбутнього педагога-музиканта є активний інтерес до мистецької галузі знань, якісне викладання предмета.

Сьогодні, відроджуючи національну освіту, нам необхідно насамперед відроджувати давнє українське народне мистецтво, його життєстверджуюче начало, виражені в ньому ідеї світла, добра і гармонії. З раціональної точки зору звернення до народних традицій – це проблема неперервності культурного розвитку. Адже національна культура – це культура нації, і «... все надбання, сприйняте нею, органічно входить до репродуктивного і продуктивного потенціалу її культури» [72, с.13].

Народне мистецтво є формою суспільної свідомості, яка, як і інші форми свідомості, відображає життя, реальну дійсність. Але це особливий вид пізнавальної діяльності. На відміну від науки, народне мистецтво дає пізнання України – суспільних відносин, побуту, характеру людей – не в наукових поняттях, а в образах. Відкриваючи і відображаючи дійсність в русі

і розвитку засобами художніх, словесних образів, мистецтво емоційно впливає на людину, виховує здатність естетично сприймати світ.

На процес формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами народного мистецтва впливають такі важливі механізми:

- розвинуте естетичне сприйняття і бачення творів українського народного музичного мистецтва;
- духовно-естетичне спілкування з народною музикою;
- художнє виховання студентів, яке формує у них здатність сприймати, відчувати, оцінювати і любити народне мистецтво, насолоджуватись ним;
- художньо-творча діяльність, пов'язана з народним мистецтвом, яка розвиває професійні здібності і формує фахові компетентності майбутніх учителів [67, с.402].

Українське народне мистецтво посідає сьогодні важливе місце у процесі цілеспрямованого формування загальнолюдських норм суспільної свідомості, розвитку духовно-етичних почуттів, моральної поведінки молоді, насамперед тих, хто готується до професійної педагогічної діяльності. І саме грамотне і творче використання майбутніми учителями цінних надбань народного мистецтва може забезпечити формування їх національної свідомості, духовної культури, соціально-особистісних, фахових, музикознавчих, художньо-естетичних, етнокультурних та інших компетенцій. В основі формування професійної компетентності майбутнього учителя музики народне музичне мистецтво виступає унікальною формою суспільної свідомості. Воно розкриває основи національного світогляду нашого народу, національну психологію, історичні традиції, які поєднують минуле, сучасне і майбутнє, що склались історично і передаються від покоління до покоління. Адже, лише пам'ятаючи своє минуле, шануючи та зберігаючи його духовну культуру, національні цінності і святині, можна відродити унікальність нашої нації.

Обґрунтувавши взаємозв'язок і взаємозалежність між опануванням студентами українською народнопісенною культурою та вихованням у них

національної свідомості, слід дотримуватися системи цілеспрямованого і послідовного збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української народнопісенної культури, що сприятиме вихованню національної свідомості особистості майбутніх учителів музики. Основними її компонентами є :

- поглиблене вивчення і залучення до навчально-виховного процесу спецкурсу «Українська народна музична творчість», який сприяє системному викладанню українознавчого музичного матеріалу, глибокому засвоєнню студентами народнопісенної культури українського народу, усвідомленню пізнавальної, виховної, розвиваючої, культуротворчої функцій української народної пісні;

- збагачення змісту нормативних музично-педагогічних дисциплін цінностями української народнопісенної культури (історія української музики, хорознавство, хоровий клас, диригування, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм, постановка голосу, основний і додатковий музичний інструмент, методика музичного виховання та ін.);

- розширене використання студентами української народнопісенної культури у позанавчальний час: виконавській діяльності (солісти, ансамблі, хори), роботі художньо-творчих об'єднань, наукових гуртків, фольклорній практиці, самовираженні в музичній творчості, науковопедагогічних дослідженнях, творчих конкурсах на краще виконання української народної пісні, мультимедійних презентаціях творів, інсценізаціях тощо;

- оволодіння студентами методикою музичного виховання школярів на національних засадах, зокрема за програмою поглибленого вивчення учнями початкових класів творів української народнопісенної музики;

- залучення студентів до впровадження цінностей української народнопісенної культури в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи при виконанні завдань педагогічної практики та проведенні музично-виховної роботи з учнями.

Система цілеспрямованого і послідовного збагачення змісту музичнопедагогічної освіти цінностями української народнопісенної культури забезпечить позитивну динаміку зростання основних показників національної самосвідомості майбутніх учителів музики, зокрема почуття національної спільноти й ідентичності [52, с.21].

Висновки до розділу 2

У розділі визначено, що народна творчість – величезний пласт людської культури, який пов'язує її різні елементи: матеріальну і духовну культуру, естетичну та художню, загальнолюдську і культуру країни, культуру суспільства і особистості. Звернення до традиційного народно-пісенної творчості як до випробуваного часом засобу розкриття нерозпізнаних можливостей сучасної людини має зараз глибокий соціальний зміст, оскільки прямо пов'язане з вирішенням проблеми людського фактора.

Повсюдний інтерес сучасників до фольклору в певному ракурсі відображає одну з багатьох сторін об'єктивного процесу оновлення нашого суспільства, який характеризується прагненням людей пізнати своє історичне коріння, пізнати самих себе через розширення рамок культурного спілкування з минулим. І залучення дітей до музичного фольклору свого народу є надзвичайно важливим і відповідальним завданням, що стоїть перед загальноосвітньою школою. Народна музика – це частинка народної історії, це людська мудрість, це сама людина, це його Батьківщина.

Встановлено, що етнопедагогічна культура вчителя музики – складна, багатовимірна, динамічна система, специфіку якої визначає постійне органічне поєднання універсальної, тобто етнопедагогічної культури педагога взагалі і специфічної, пов'язаного з музичної стороною педагогічної діяльності вчителя музики. Основні структурні компоненти етнопедагогічної

культури педагога-музиканта: етнопедагогічна свідомість, етнопедагогічне мислення і етнопедагогічна діяльність.

Етнопедагогічна культура майбутніх вчителів музики є інтенціональність – характеристика, що дозволяє говорити про наявність інтересу до української народної музичної педагогіки, емоційної чуттєвості майбутніх вчителів музики на твори української народної музики, потреби у вивченні фольклорних джерел; усвідомленість – характеристика ступеня усвідомлення особистістю своєї етнічної приналежності, розуміння виховної сутності української народної педагогіки; спрямованість мислення – характеристика рівня етнопедагогічних знань, здатності зберігати і реалізовувати свої особистісні позиції, творчих здібностей педагога-музиканта; активація – характеристика частоти звернень до творів народної музичної культури, а також рівень сформованості умінь самостійної етнопедагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Основні шляхи діагностування рівня національної самосвідомості майбутніх вчителів музичного мистецтва

З метою виявлення стану сформованості рівня національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва проводилось експериментальне дослідження на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка з вересня 2018 до травня 2019 рр.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 15 студентів 56 групи (ЕГ) та 17 студентів 46 групи (КГ) Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

У процесі констатувального етапу експерименту було визначено такі завдання: розробити критерії, показники і рівні національної свідомості студентів; визначити сформованість знань у студентів про Україну та український фольклор; дослідити ставлення студентів до людей, національних цінностей, звичаїв, традицій, національного фольклору та визначити наявність корисних справ на благо Батьківщини в аспекті збереження та популяризації музичного фольклору України .

Аналіз наукових досліджень (О.Абрамчук, Т.Анікіної, О.Стьопіної [1; 2; 58]) дозволив визначити компоненти та виокремити і адаптувати для студентів критерії і показники рівня готовності їх до формування національної свідомості учнів засобами фольклору (табл.3.1.).

Таблиця 3.1.

Компоненти, критерії та показники рівня готовності студентів до формування національної свідомості учнів засобами фольклору

№ з/п	Компоненти національної свідомості	Критерії національної свідомості	Показники національної свідомості студентів	Діагностичні методики
1	Когнітивний	Сформованість знань про Україну та український фольклор	<ul style="list-style-type: none"> - Володіння системою теоретичних знань про сутність національної свідомості; - Наявність знань про Україну (народ, фольклор, державні та народні свята, традиції, звичаї). - Зацікавленість українським музичним фольклором. 	Анкета (1-6 питань відкритого типу)
2	Емоційний	Ставлення до національного музичного фольклору та традицій	<ul style="list-style-type: none"> - Усвідомлення своєї належності до українського народу, відповідальність перед своєю нацією; - Знання української народної музичної творчості; - Самовідданість та готовність поступитися власними потребами на користь своєї країни; - Шанобливе ставлення до звичаїв, традицій, обрядів свого народу. 	Картки-вислови Методика Твір-мініатюра «Значення народних звичаїв і традицій у нашому житті» Твір-мініатюра «Якби я був(-ла) міністром культури...» Презентація «Що є для мене український музичний фольклор»
3.	Поведінково – діяльнісний	Знання та участь у фольклорних музичних заходах патріотичного спрямування	<ul style="list-style-type: none"> - Володіння знаннями по репертуару фольклору. - Зацікавленість пізнанням минулого і сучасного України, визначними осередками, видатними людьми, музикою свого народу. - Активність та добровільна участь у заходах національного характеру, фольклорних гуртках та хорах; - Готовність поступитися власними потребами на користь своєї країни; - Наявність корисних справ на благо Батьківщини в аспекті збереження та популяризації фольклору України; 	Спостереження Інтерв'ю «Що б я розповів(-ла) іноземцю про український музичний фольклор?» Анкета «Визначна Україна» Анкета (7-10 питань відкритого типу)

На основі виділених критеріїв і показників нами були визначені рівні національної свідомості майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Високий рівень національної самосвідомості характерний для студентів, які володіють системою теоретичних знань у галузі національної свідомості; мають ґрунтовні знання про Україну, шанобливо ставляться до її культури, звичаїв і традицій, виявляють інтерес до минулого і сучасного України, цікавляться її визначними місцями, видатними людьми; їм притаманна висока усвідомленість національно-патріотичних якостей (шанобливе ставлення до національних і державних символів України, до Державного Гімну, Конституції України); у них сформовано системні уявлення про власну націю, її самобутність; позиціонують себе як представники українського народу, на високому рівні володіють українською мовою; дуже зацікавлені українським мистецтвом та народним фольклором; є постійними учасниками фольклорних ансамблів, хорів, приймають участь у концертах як сольні виконавці. Демонструють дієву любов своєї Батьківщини та готові поступитися власними потребами на користь своєї країни.

Середній рівень національної самосвідомості характерний для студентів, що володіють знаннями у галузі національної свідомості, які не є систематизованими; їм притаманна середня усвідомленість національно-патріотичних якостей (чемне ставлення до національних і державних символів України, до Державного Гімну, Конституції України). Такі студенти на достатньому рівні володіють українською мовою, допускають мовні огріхи, вживання суржику. Вивчення історичних сторінок українського народу здійснюється як на основі власного бажання так і за умови контролю ззовні; проявляють вибіркочу зацікавленість подіями минулого і сучасного України, визначними місцями, видатними людьми. Мають посередню зацікавленість в українській народній творчості; інколи приймають участь у концертах як солісти, учасники ансамблю, хору. Притаманна готовність поступитися власними потребами на користь своєї країни.

Низький рівень національної самосвідомості характеризується тим, що студенти володіють низьким рівнем теоретичних знань у галузі національної свідомості; їм притаманна низька усвідомленість національно-патріотичних якостей (байдуже ставлення до національних і державних символів України, до Державного Гімну, до Конституції України; практично відсутні уявлення про власну націю). Студенти не виявляють зацікавленості пізнанням минулого і сучасного України, визначними місцями, видатними людьми; історією та традиціями свого народу; знають дуже мало відомих людей України та їхні досягнення, або не знають взагалі. Не можуть пояснити, що для них означає Батьківщина і з чим вони її асоціюють. Такі студенти мають низький рівень володіння українською мовою; не мають зацікавленості в українській народній творчості; не є учасниками ансамблів; у спілкуванні розмовляють суржилом. Ступінь патріотизму та готовності встати на захист інтересів своєї Батьківщини реалізується лише тоді коли збігається із власними інтересами.

З метою виявлення сформованості знань про Україну, український музичний фольклор було проведено анкетування, в якому взяло участь 15 студентів 56 групи (ЕГ) та 17 студентів 46 групи (КГ). Респондентам пропонувалось відповісти на 6 питань відкритого типу (запитання подані в додатку А).

Отримані результати нами були розподілені за 3-ма рівнями:

Високий: студент знає державну символіку України; перераховує багато державних та народних свят, що відзначаються в Україні; має уявлення про українські звичаї й традиції. Цікавиться українською народною творчістю, є учасником фольклорних ансамблів або хорів, також бере участь у патріотичних концертах як сольний виконавець. Володіє знаннями про національну свідомість.

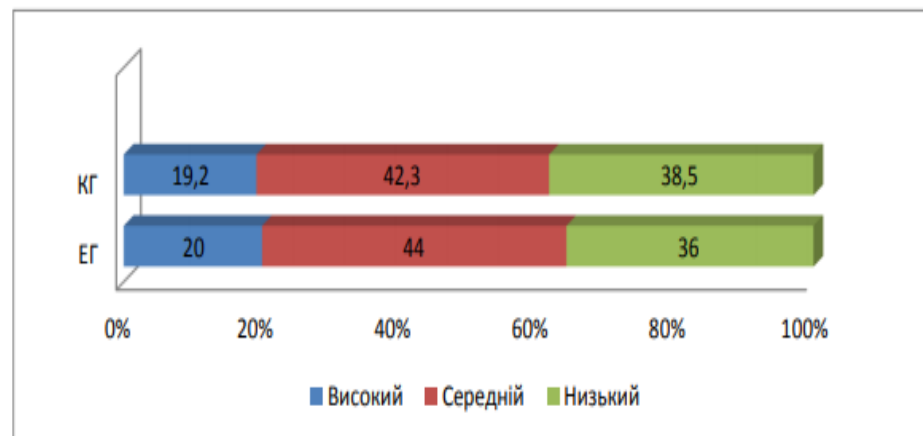
Середній: студент недостатньо знає державну символіку України; недостатньо розуміється на державних та народних святах; має поверхневі уявлення про українські звичаї й традиції. Має середню зацікавленість в

українській народній творчості, інколи бере участь у концертах як учасник фольклорного ансамблю або хору. Володіє посередніми знаннями про національну свідомість.

Низький: студент мало розуміється на державній символіці, традиційних святах в Україні; має дуже малі уявлення про українські звичаї й традиції. Не цікавиться українською народною творчістю, не є учасником фольклорних ансамблів та хорів та не має уявлення про національну свідомість.

Результати виявились такими: високий рівень знань про Україну має 20 % опитаних в ЕГ та 19,2% - в КГ, середній рівень - 44% студентів ЕГ та 42,3% - у КГ, низький рівень виявлений у 36 % студентів ЕГ та 38,5% студентів КГ.

Результати дослідження представлено у діаграмі 3.1.

Діаграма 3.1. Рівні сформованості знань про Україну у студентів ЕГ та КГ

У результаті опитування виявилось, що на запитання «Які державні символи ти знаєш?» 77% респондентів написали всі три державні символи: герб, прапор, гімн; 13,5% дали неповну відповідь (лише герб або прапор, чи гімн); 9,5% написали народні символи (калина, верба).

На запитання «Які традиційні свята відзначають в нашій країні?» 43% студентів написали релігійні та загальнонародні свята (Новий рік, Св. Миколая, Великдень); 30% вказали державні свята (День Конституції, день

Соборності, день козацтва, день захисника Вітчизни, День Перемоги); 26,5% написали лише релігійні свята (Великдень, Різдво. Позитивним виявилось те, що 95% опитаних рідною мовою вважають українську; 5% – написали, що рідною для них є російська мова.

Великий відсоток студентів мають вдома предмети з українською символікою (94%). Лише 6% студентів не мають вдома українських символів.

Всі студенти (100%) дали відповідь на запитання *«Які фольклорні пісні ти знаєш?»*.

На питання *«Чи береш участь у концертах як учасник фольклорного ансамблю чи хору?»* 42% респондентів написали, що цікавляться народною творчістю та часто виступають на концертах як учасники народного ансамблю, хору чи як сольний виконавець. 30% студентів написали, що не мають зацікавленості та не беруть участь у виступах.

На наступному етапі ми роздали студентам музично-педагогічних факультетів **картки з висловами відомих українських письменників** щодо України (додаток Б) та попросили студентів пояснити ці вислови. Ця методика допомагає їм усвідомлювати свою належність до українського народу.

Далі результати розповідей були розподілені та оцінені за трьома рівнями.

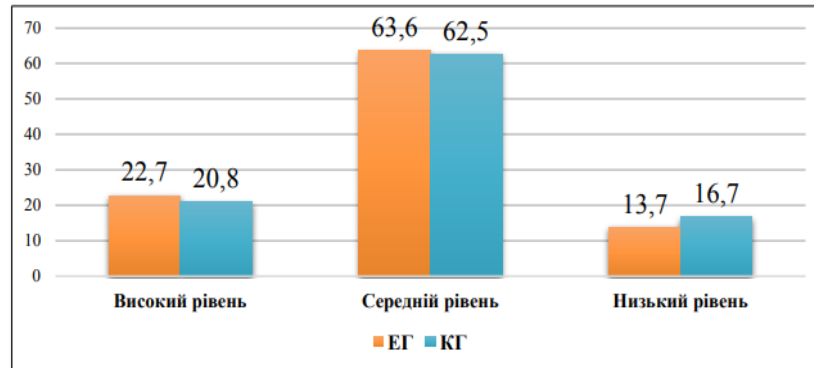
Високий: студент правильно пояснив всі вислови українських письменників. Мав свою незалежну думку по кожному з тверджень. Показав велику зацікавленість українською культурою та мистецтвом.

Середній: студент мав свою думку по кожному з тверджень, але не зміг пояснити декілька з них. Має посереднє зацікавлення в українській культурі.

Низький: студент не зміг пояснити твердження українських письменників. Плутався у власних роздумах. Не цікавиться українською культурою.

У виконанні творчого завдання взяло участь 15 студентів ЕГ та 14 студентів КГ, усього 29 студентів.

Результати виявились такими: 4 респонденти ЕГ мають високий рівень усвідомлення належності до українського народу (22,7%), 10 респондентів ЕГ – середній рівень (63,6%), 1 респондент ЕГ – низький рівень (13,7%). В КГ високий рівень має 20,8% студентів, середній рівень – 62,5%, низький рівень складає 16,7%. Результати представлені у діаграмі 3.6.

Діаграма 3.6. Рівні усвідомлення студентами ЕГ та КГ належності до українського народу

Для кращого визначення усвідомлення студентами своєї належності до українського народу, рівня знань традицій і обрядів свого народу студентам було запропоновано **написати твори-мініатюри «Значення народних звичаїв і традицій у нашому житті»**.

Студенти з розумінням та інтересом поставилися до роботи, висловили лаконічно свої думки. Результати написання творів були розподілені за трьома рівнями.

Високий: студент активно цікавиться українською культурою, звичаями та традиціями українського народу. Знає багато народних обрядів та може висловити власну думку стосовно кожного з них.

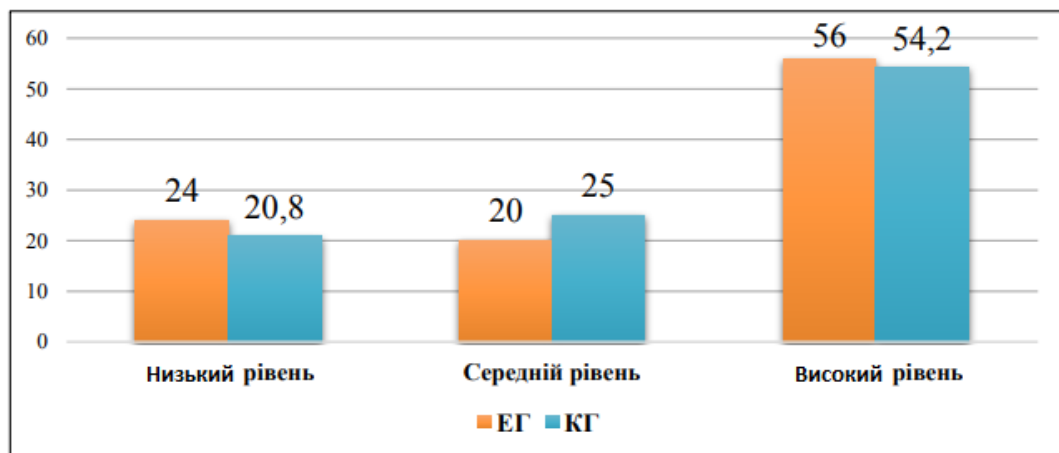
Середній: студент не дуже зацікавлений в українській культурі, звичаях та традиціях свого народу. Знає не багато традиційних обрядів і не завжди може пояснити, що означає той чи інший обряд.

Низький: студент не цікавиться звичаями та традиціями українського народу. Не знає традиційних обрядів.

В написанні творів взяло участь 15 опитаних ЕГ та 16 - КГ, усього 31 студент. Результати наступні: 8 опитаних ЕГ мають високий рівень (56%), 4

опитані ЕГ – низький рівень (24 %), 3 опитаних ЕГ – середній рівень (20%). В КГ високий рівень мають 54,2%, середній – 25%, низький – 20,8%.

Результати дослідження подано у діаграмі 3.7.

Діаграма 3.7. Рівні ставлення студентів ЕГ та КГ до українських звичаїв та традицій

Дана діагностична методика показує, що рівень ставлення до українських звичаїв та традицій у опитаних знаходиться на високому рівні, адже низький рівень складає 24% (ЕГ) та 20,8 % (КГ).

Далі розглянемо найкращі варіанти студентських творів: Один написав: *«Український народ має багатющу культуру, величезний скарб якої складається з цінностей, надбаних багатьма поколіннями»*. Наведемо приклад твору іншої респондентки: *«Кожний народ має свої звичаї і традиції. Вони відтворюють історію нації, колективні вподобання, цінності й надбання»*. Ще один студент написав: *«Завдяки традиціям і звичаям ми відчуваємо свою причетність до будь-якої події незалежно від її масштабів, причетність до спільноти, яку ми і називаємо «мій народ»*.

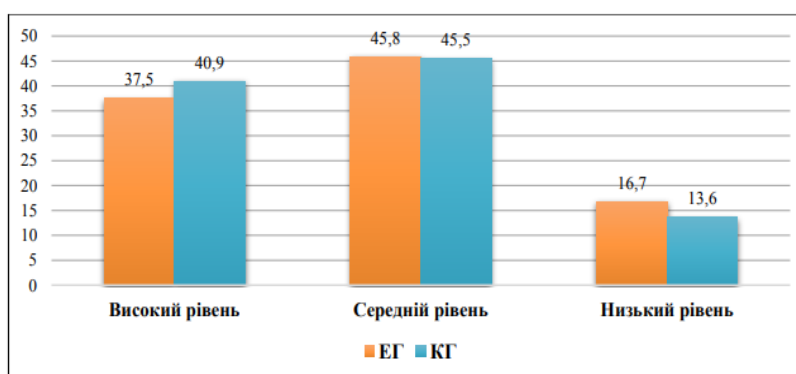
На наступному етапі ми діагностували розуміння студентами стану української музичної освіти та культури. Для цього учням було запропоновано написати **твори-мініатюри на тему «Якби я був міністром культури України»**. Результати написання творів розподіляємо за трьома рівнями:

Високий: студент у творі описує, які добрі справи він би зробив на благо української освіти і культури, аби вона процвітала та зміцнювалась.

Середній: у творі студент описує, що б він змінив на користь людей, які працюють у музичній освіті чи навчаються; також описує, яку користь він міг би отримати для себе, якби був міністром культури України.

Низький: у творі студент описує, яку користь він міг би отримати лише для себе, якби був міністром культури України.

В написанні творів взяло участь 15 респондентів ЕГ та 17 респондентів КГ, усього 32 респонденти. Результати виявились такими: 37,5% студентів ЕГ та 40,9% КГ мають високий рівень, середній рівень має 45,8% студентів ЕГ та 45,5% КГ, низький рівень розуміння студентами української музичної освіти та культури виявлено у 16,7% студентів ЕГ та 13,6% - КГ. Результати дослідження подано у діаграмі 3.8.

Діаграма 3.8. Рівні розуміння студентів ЕГ та КГ української музичної освіти та культури.

Далі розглянемо зразки студентський творів: одна респондентка у своєму творі написала: *«Якби я була міністром культури, я б збільшила зарплатню українським вчителям культури, поміняла би деякі закони»*. Інший написав: *«Якби я став би міністром культури, то я б децю змінив. По-перше, я б удосконалив навчальну програму. Я б вніс в навчальну програму багато нового та цікавого для дітей. І зробив би так, щоб професія вчителя музики стала б однією із найпрестижніших»*. Ще один респондент так висловився у творі: *«Я б побудував нові музичні школи, студії, підвищив вчителям зарплатню»*.

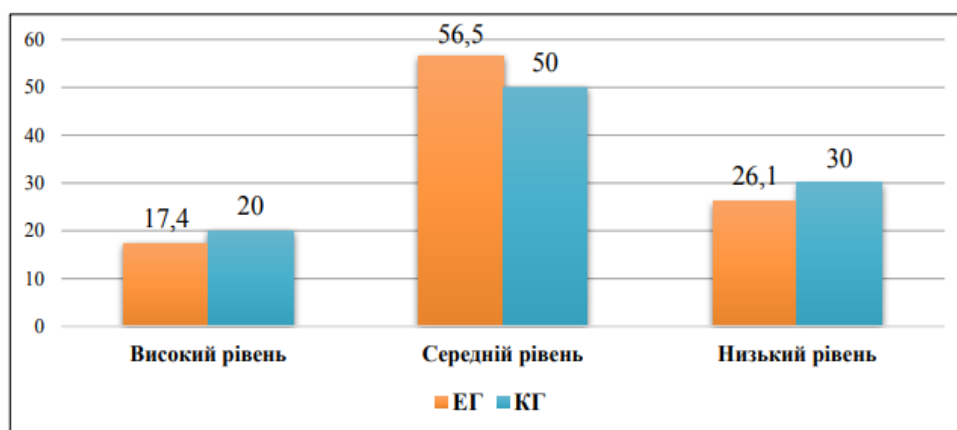
На наступному етапі ми визначали зацікавленість студентами музичною культурою рідного краю, фольклором, звичаями, традиціями своєї Батьківщини. Доречним вважали запропонувати їм зробити презентацію на тему «Що є для мене український музичний фольклор». Результати студентських робіт визначаємо за трьома рівнями:

Високий: студент показав презентацію із використанням яскравих слайдів для пояснення теми. Розказав, що саме для нього є музичний фольклор і показав велику зацікавленість музичною культурою свого рідного краю.

Середній: студент презентував запропоновану тему, коротко розповів, що він розуміє під українським фольклором. Не має великої зацікавленості в музичній культурі свого рідного краю.

Низький: студент показав коротку презентацію із поясненням слів український фольклор. Зовсім не цікавиться музичною культурою свого рідного краю.

12 студентів ЕГ та 14 студентів КГ взяли участь у створенні презентації «Що є для мене український музичний фольклор». Результати дослідження подано у діаграмі 3.9.

Діаграма 3.9. Рівні зацікавленості студентами музичною культурою рідного краю, музичним фольклором, звичаями, традиціями своєї Батьківщини

Проведена діагностика показала, що зацікавленість студентами музичною культурою рідного краю, музичним фольклором, звичаями, традиціями своєї Батьківщини на середньому рівні, оскільки середній рівні складають 56,5 % в ЕГ та 50 % в КГ.

Наступним критерієм нашого дослідження було виявити **ставлення студентів до національних цінностей**. Дослідження було проведено в 4 етапи: на першому етапі на основі спостереження ми визначали рівні володіння респондентів рідною мовою:

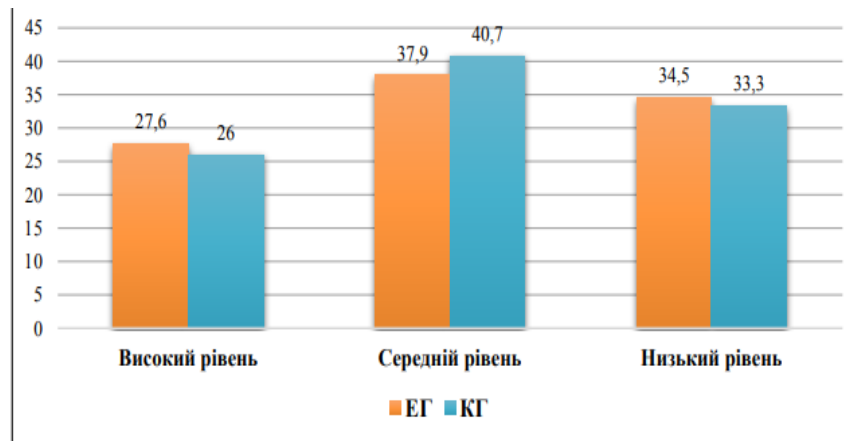
Високий: добре володіння українською мовою; у спілкуванні з викладачем, батьками, однолітками студент розмовляє чистою українською мовою, без вживання суржику.

Середній: недостатнє володіння українською мовою; у спілкуванні з викладачем намагається розмовляти чистою українською мовою, але допускає мовні огріхи; мовлення студента з батьками, друзями, колегами засмічене великим вживанням суржику.

Низький: низьке володіння українською мовою; у спілкуванні з викладачем, батьками, однолітками студент розмовляє суржиком, може допускати у мовленні нецензурну лексику.

Було проведено спостереження за 15 опитаними ЕГ та 17 - КГ. Результати виявились такими: 37,9% опитаних ЕГ та 40,7% - КГ мають середній рівень володіння рідною мовою, 34,5% опитаних ЕГ та 33,3% - КГ мають низький рівень. Високий рівень володіння рідною мовою має 27,6% студентів ЕГ та 26 % - КГ.

Результати дослідження подано у діаграмі 3.10.

Діаграма 3.10. Рівні володіння студентами ЕГ та КГ рідною мовою

На другому етапі з метою визначення зацікавленості студентами пізнанням минулого і сучасного України, визначними місцями, видатними людьми; історією та традиціями свого народу ми провели **інтерв'ю та анкетування**. Результати анкетування розподілялись за такими рівнями:

Високий: студент дав відповідь на всі три питання анкети; вказав визначні місця України, відомих людей: художників, композиторів, вчених, поетів, письменників, співаків (як мінімум по два представника до кожної групи); назвав декілька музеїв свого міста.

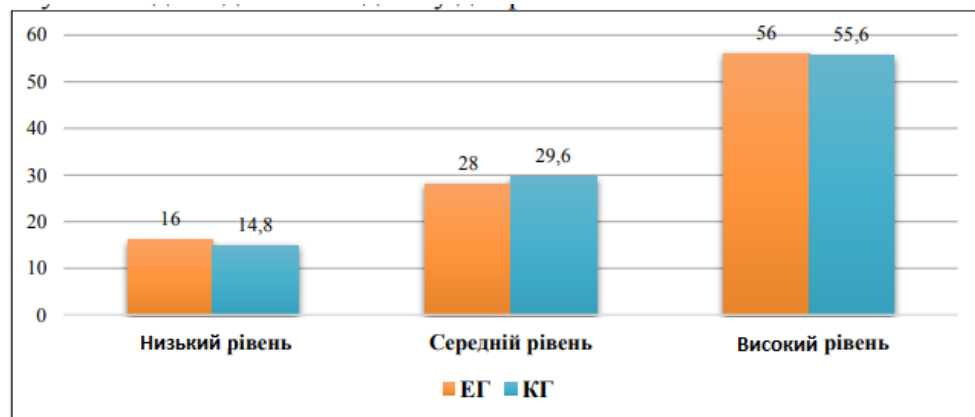
Середній: студент дав половину правильних відповідей на питання анкети; вказав відомих людей певної групи (письменники, співаки або поети) по одному представнику; вказав один музей або не дав відповідь на питання анкети.

Низький: студент не зміг відповісти на більшу половину питань; знає дуже мало визначних місць України, відомих людей (або написав лише якусь одну групу). В анкетуванні взяло участь 15 респондентів ЕГ та 17 респондентів КГ. Студентам пропонувалось заповнити **анкету «Визначна Україна»** (додаток В): дати відповідь на три питання відкритого типу (Я знаю такі визначні місця України...; відомих людей України...; музеї свого міста).

Результати даної методики наступні: в ЕГ високий рівень має 56% опитаних, середній рівень – 28%, низький рівень – 16%. В КГ високий рівень

має 55,6% опитаних, середній рівень – 29,6%, низький рівень має 14,8% студентів.

Результати дослідження подано у діаграмі 3.11.

Діаграма 3.11. Рівні зацікавленості студентів EG та KG культурою та історією України

Також було взято інтерв'ю в студентів. Тема інтерв'ю «**Що б я розповів іноземцю про український фольклор?**». Студентам потрібно було відповісти на п'ять запитань, що стосуються культури їхньої країни: Чим ти пишаєшся, що є в Україні? Які б культурні місця ти порадив відвідати іноземцю в Україні? Чим особлива музична культура України? Чим відрізняється український народ з поміж інших народів світу? Які українські музиканти або композитори знані в усьому світі?

Далі розглянемо відповіді студентів на питання інтерв'ю:

1. Чим ти пишаєшся, що є в Україні? Перша студентка сказала: «Я пишаюсь тим, що Україна красива, вона має багато гарних міст, визначних місць, які можна відвідати, також багато культурних пам'яток. Українці можуть пишатись видатними людьми України. Я пишаюсь Україною!»

2. Які б культурні місця ти порадив відвідати іноземцю в Україні? «Іноземцю я б порадив відвідати столицю України – Київ. Нині театрів в столиці не один десяток і на будь-який смак. Щоб побувати у всіх, знадобиться не один день, та й просто вивчення інформації про них займе не одну годину». «Я б порадила поїхати до старовинного міста Львова і

відвідати Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької. Це дуже гарний театр, який захоплює глядача з першого погляду». «У своєму місті Чернігові я б порадив відвідати Національний драматичний театр імені Т.Г.Шевченка та Чернігівську філармонію, там йде дуже багато цікавих концертів».

3. Чим особлива музична культура України? *«Для мене українська музична культура особлива тим, що в новому столітті вона продовжує шукати нові форми, але й не відкидає усі ті здобутки, які багато століть наповнювали культуру нашої країни».*

4. Як на твою думку, чим відрізняється український народ з поміж інших народів світу? *«Наш народ дуже гостинний, привітний, щедрий, добрий, працьовитий. Українці зустрічають гостей з хлібом-сіллю на знак шани та поваги».*

5. Які українські музиканти або композитори знані в усьому світі?

«Даха Браха - мій улюблений український етно-квартет. Вони виконують українську народну музику із сучасним драйвом. Гурт виступив на масштабному фестивалі в Угорщині Sziget. А також на декількох фестивалях музики в Америці та Європі, що упевнено закріплює за гуртом статус колективу світового рівня».

З інтерв'ю можна зробити висновок, що студенти мають уявлення про українську музичну культуру, визначні місця України і зокрема свого рідного міста.

На третьому етапі для визначення наявності корисних справ майбутніх вчителів музики на благо Батьківщини; розуміння того, за що вони люблять свій рідний край провели **анкетування**. Результати анкетування були розподілені за такими рівнями:

Високий: студент вказав декілька добрих справ (4-6), які він робить для своєї Батьківщини. Сюди відносимо такі як: «добре закінчив школу і зараз добре навчаюся щоб мати в майбутньому професію і приносити користь людству», «допомагаю батькам», «дбаю про природу», «вивчаю

традиції та історію свого міста, країни», «відроджую національні звичаї, традиції», «цікавлюсь українським фольклором та виступаю у фольклорному ансамблі».

Середній: студент написав 3-4 добрих справи, які він робить для своєї Батьківщини. Сюди відносимо такі як: «допомагаю батькам», «цікавлюсь історією свого міста», «піклуюсь про природу». Студент недостатньо добре пояснив, за що саме він любить свою Батьківщину.

Низький: студент вказав 1-2 добру справу яку він робить для своєї Батьківщини і не пояснив за що він її любить.

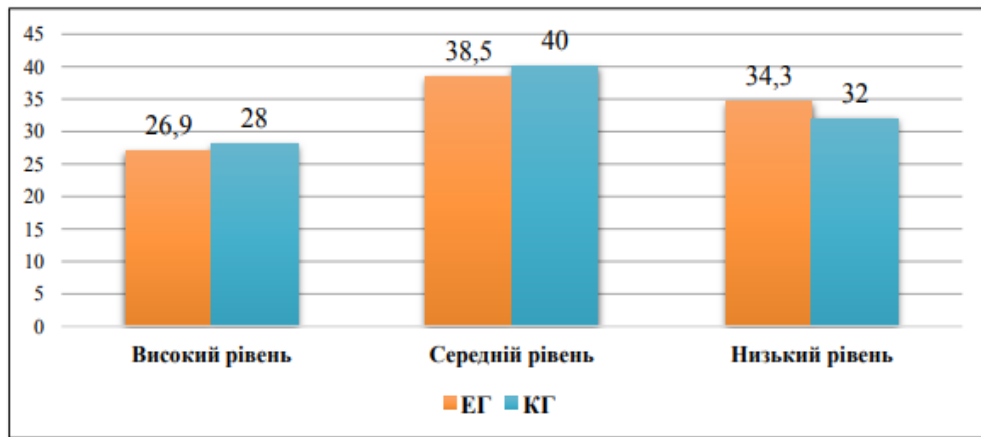
В анкетуванні взяли участь 32 студенти 56 групи та 46 групи. Їм пропонувалось вказати, чи люблять вони свій край і за що саме; які добрі справи вони роблять на благо Батьківщини; пояснити, що для них означає Батьківщина, а також відновити прислів'я та пояснити його (додаток Г). Результати дослідження подано у таблиці 3.2 та діаграмі 3.12.

Таблиця 3.2.

Рівні діяльнісної любові студентів ЕГ та КГ до рідного краю

	ЕГ	КГ
Рівні	Констатувальний експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)
Високий	26,9	28
Середній	38,5	40
Низький	34,6	32

Результати даної методики такі: у ЕГ високий рівень ставлення до рідного краю виявлений у 26,9% опитаних, середній рівень має 38,5% опитаних, низький рівень - 34,6%. В КГ високий рівень показали 28% студентів, середній рівень - 40%, низький рівень - 32% опитаних.

Діаграма 3.12. Рівні діяльнійшої любові студентів 56 групи та 46 групи до рідного краю

Різними були відповіді респондентів на запитання «Чи любиш ти свій край? За що?». 27% студентів написали: «Люблю за красу, за його багатство», 20% – «люблю за його багату культуру», «якби не було України, то б не було б мене», 10% – «люблю за те, що вона єдина»; 10% – «люблю за мову»; 10% – «люблю, бо тут добрі, щирі та відкриті люди». Не змогли пояснити, за що вони люблять свій край – 10% студентів і 6% – нічого не написали. Дещо складнішими для опитаних виявилось запитання «Які добрі справи ти робиш для своєї Батьківщини?». 37% написали: «цікавлюсь культурою, намагаюсь розвивати українську пісню»; 33% студентів не дали відповідь на питання; 13% написали – «не кидаю сміття»; 7% написали «допомагаю, люблю». В анкеті треба було продовжити речення «Батьківщина для мене – це...». 77% студентів написали: «рідний край», «рідний дім», «місце, де я народився», «це моя родина», 13% – «рідна країна, в якій я народився», 3% написали «рідна мова», ще 3% – «щастя», і 3% – нічого не написали. В респондентів виникли деякі труднощі із завданням, де треба було відновити прислів'я, в якому слова були переставлені місцями, і пояснити його значення. 40% студентів зрозуміли суть прислів'я, але написали не в тому порядку: «Соловей без пісні, що людина без Батьківщини»; лише 43% студентів змогли правильно скласти прислів'я «Людина без Батьківщини, що соловей без пісні». 12% нічого не написали; 5% – не правильно склали прислів'я «Батьківщина, що людина без пісні».

солов'я», «Батьківщина без людини, що соловей без пісні». Відсоткові співвідношення рівнів національної самосвідомості студентів за всіма діагностичними методиками подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

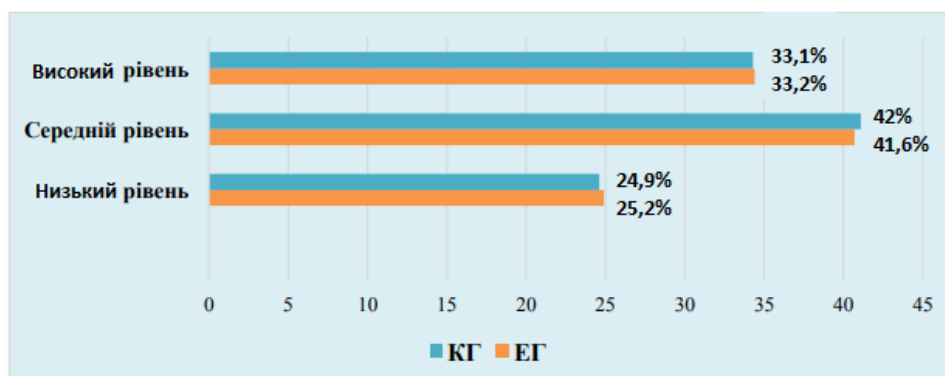
Відсоткові співвідношення рівнів національної свідомості студентів ЕГ та КГ за усіма діагностичними методиками

№ діаграм	Діагностичні методики	Рівні національної свідомості, %					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
№1	Анкета (1-6 пит.)	20 %	19,2%	44%	42,3%	36%	38,5%
		3 уч.	3 уч.	7 уч.	7 уч.	5 уч.	6 уч.
№2	Картки-вислови	22,7%	20,8%	63,6%	62,5%	13,7%	16,7%
		4 уч.	3 уч.	10 уч.	9 уч.	1 уч.	2 уч.
№3	Твір «Значення народних звичаїв і традицій у нашому житті»	56%	54,5%	20%	25%	24%	20,8%
		8уч.	8уч.	3 уч.	5 уч.	4 уч.	3 уч.
№4	Твір «Якби я був (- ла) міністром культури»	37,5%	40,9%	45,8%	45,5%	16,7%	13,6%
		6 уч.	7 уч.	7 уч.	8 уч.	2 уч.	2 уч.
№5	Презентація «Що є для мене український музичний фольклор»	17,4%	20%	56,5%	50%	26,1%	30%
		2 уч.	3 уч.	7 уч.	7уч.	3 уч.	4 уч.
№6	Спостереження	27,6%	26%	37,9%	40,7%	34,5%	33,3%
		4 уч.	4 уч.	6 уч.	7 уч.	5 уч.	6 уч.
№7	Анкета «Визначна Україна»	56%	55,6%	28%	29,6%	16%	14,8%
		8 уч.	9 уч.	4 уч.	5 уч.	3 уч.	3 уч.
№8	Анкета (7-10 пит.)	26,9%	28%	38,5%	40%	34,6%	32%
		4 уч.	4 уч.	6 уч.	7 уч.	5 уч.	6 уч.
Середнє значення		33,2%	33,1%	41,6%	42%	25,2%	24,9%

Проведене експериментальне дослідження дозволило визначити рівні національної свідомості студентів: високий рівень патріотичної вихованості характерний для 33,2% опитаних ЕГ та 33,1% опитаних КГ; середній рівень патріотичної вихованості мають 41,6 % - ЕГ та 42 % - КГ; низький рівень

патріотичної вихованості продемонстрували 25,2% студентів ЕГ та 24,9% - КГ.

Узагальнені результати подані у діаграмі 3.13.

Діаграма 3.13. Рівні національної свідомості студентів ЕГ та КГ

3.2. Формувальний експеримент та динаміка рівнів сформованості національної свідомості

Аналіз результатів експериментальної роботи дозволив визначити критерії, педагогічні умови, принципи і шляхи формування національної свідомості як духовно-моральної якості особистості засобами музичного фольклору.

Проведене нами дослідження дає підстави вважати, що ефективність патріотичного виховання студентів залежить від дотримання наступних важливих *педагогічних умов*:

1) педагогічна майстерність, загальна культура, власне почуття патріотизму, широка ерудиція викладача в питаннях музичного фольклору, мистецтва, культури, релігії народу України;

2) наявність у студентів певної бази естетичних знань, закладених в сімейному вихованні, під час навчання у середній школі та ВНЗ;

3) цілеспрямоване комплексне використання засобів музичного фольклору у процесі виховання національної свідомості як духовно-моральної якості особистості;

4) доцільне та педагогічно обґрунтоване матеріальне забезпечення процесу виховання національної свідомості як духовно-моральної якості особистості засобами народного мистецтва (засобів демонстрації, ілюстрації та відтворення творів мистецтва).

Аналіз експериментальних даних дозволив визначити наступні *критерії* діагностування ефективності формування національної свідомості у студентської молоді:

1) динаміка особистісного патріотичного ставлення до Батьківщини (діагностується за змістом патріотичних та духовно-моральних суджень студентів);

2) динаміка поглиблення знань культури, музичного фольклору, мистецтва, традиційних духовно-моральних засад та цінностей народу України (діагностується за якістю відповідей на питання спеціально розроблених анкет);

3) динаміка зростання добровільної участі студентів у патріотично спрямованій діяльності, зорієнтованій на збереження та збагачення духовних і матеріальних надбань народу України (діагностується за кількісними показниками участі студентів у виховних заходах);

4) домінуючий тип самоідентифікації особистості (діагностується за аналізом результатів анкетування та творчих робіт студентів).

Теоретичний аналіз одержаних результатів дослідно-експериментальної роботи дозволив нам визначити 6 типів патріотичної самоідентифікації особистості, які можуть також слугувати *критеріями її патріотичної вихованості*:

1) особистісно-родинний – характеризується здатністю особистості любити ближніх, тобто відчувати любов не тільки до себе самого (формується в дошкільному віці в рамках родинного виховання);

2) етнічний – виявляється у „свідомому патріотизмі” – прагненні своїми вчинками сприяти благоустрою та процвітанню місця проживання (формується в середньому шкільному віці);

3) державний – передбачає прагнення відстоювати державні інтереси на всіх рівнях буття (формується в період навчання у випускних класах школи і вищих навчальних закладах);

4) суперетнічний – відбиває сформованість патріотичного почуття як духовно-моральної якості особистості: передбачає сформовану здатність особистості ідентифікувати себе як суб'єкта східнослов'янської цивілізації (формується у процесі виховання у ВНЗ та шляхом самовиховання);

5) надособистісний – передбачає здатність особистості ставитися з християнською толерантністю до представників інших народів, культур, релігійних конфесій (виявляється у міжнаціональних відносинах). Притаманний зрілій, високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання через позитивну етнічну і суперетнічну самоідентифікацію;

б) маргінальний тип – особистість не ідентифікує себе з жодною культурою (виявляється у відсутності патріотичної, національної та етнічної ідентифікації).

За цими критеріями сформованості національної свідомості та патріотизму студентів ми виділили та описали три групи студентів, які перебували на високому, середньому, низькому рівнях оволодіння національними цінностями.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи дозволяє зробити висновок про ефективність методики виховання національної свідомості як духовно-моральної якості особистості засобами народного фольклору. Процес виховання патріотизму студентів як духовно-моральної якості буде ефективним при певній естетизації освітнього середовища вищого навчального закладу засобами народного мистецтва; сформованості духовно-моральної готовності студентів до сприйняття впливу засобів мистецтва; розробленості системи педагогічних критеріїв добору творів мистецтва; визначеності педагогічних умов та шляхів процесу виховання патріотизму як духовно-моральної якості студентів; дотриманні вимог до

педагогічної майстерності, загальнокультурного рівня, патріотичної спрямованості педагогічної діяльності викладачів, їх ерудиції у питаннях мистецтва. Після формувального етапу (Додатки Д, Е) у травні 2019 року було проведено контрольний експеримент.

Аналіз результатів проведеного експериментального дослідження свідчить про те, що в кінці експерименту переважна кількість студентів глибоко усвідомлює потреби у засвоєнні національних цінностей. Змінився і рівень значущості основних національних цінностей для студентів.

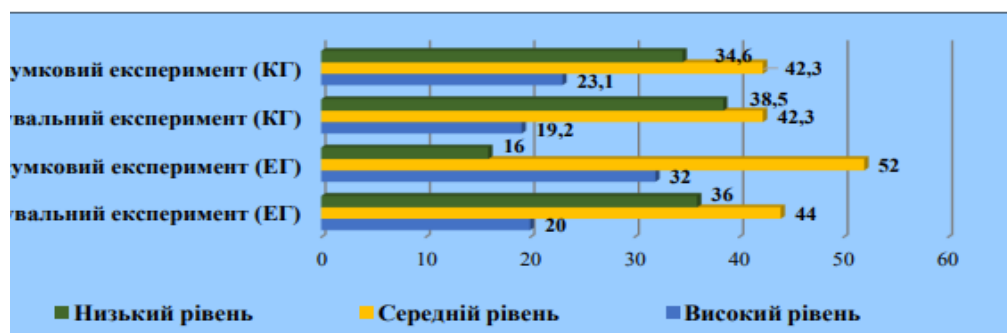
Розглянемо результати підсумкового етапу експерименту.

Методика №1

Таблиця 3.4.

Динаміка рівнів сформованості знань про Україну, український народний фольклор в студентів ЕГ та КГ

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	20	32	19,2	23,1
Середній	44	52	42,3	42,3
Низький	36	16	38,5	34,6

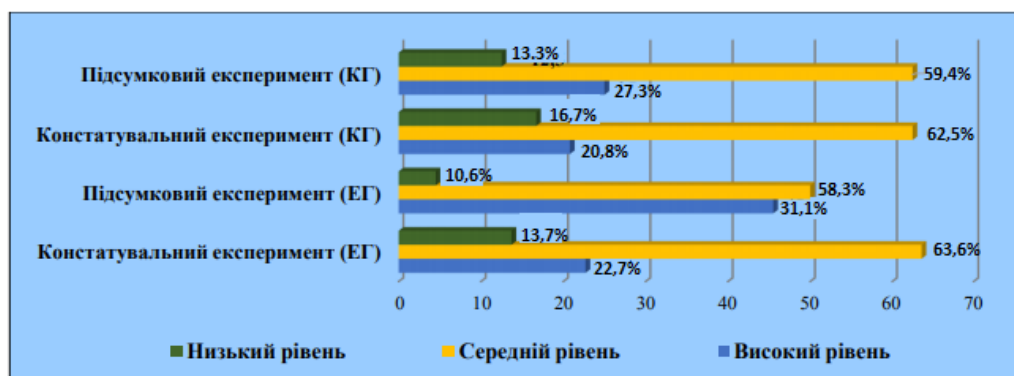
Діаграма 3.14. Динаміка рівнів сформованості знань про Україну, український народний фольклор в студентів ЕГ та КГ

Методика № 2

Таблиця 3.5.

Усвідомлення належності до українського народу студентів ЕГ та КГ
(Картки-вислови)

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	22,7	31,1	20,8	27,3
Середній	63,6	58,3	62,5	59,4
Низький	13,7	10,6	16,7	13,3

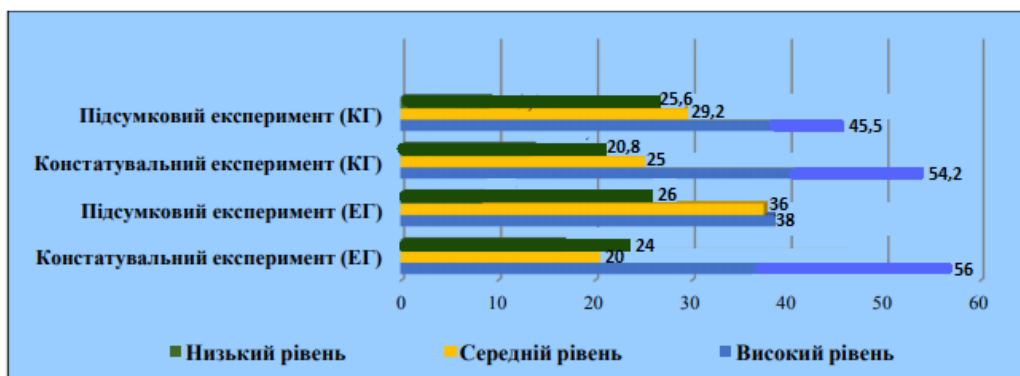
Діаграма 3.15. Динаміка усвідомлення належності до українського народу студентів ЕГ та КГ

Методика № 3

Таблиця 3.6.

Динаміка рівнів ставлення студентів ЕГ та КГ до Батьківщини, рівня знань традицій і обрядів свого народу

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	56	38	54,2	45,5
Середній	20	36	25	29,2
Низький	24	26	20,8	25,6

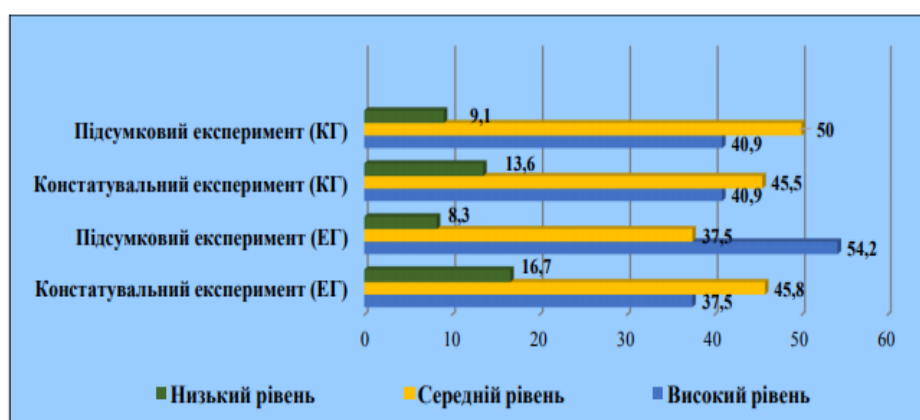
Діаграма 3.16. Динаміка рівнів ставлення студентів ЕГ та КГ до Батьківщини, рівня знань традицій і обрядів свого народу

Методика № 4

Таблиця 3.7.

Динаміка рівнів розуміння студентами ЕГ та КГ української музичної освіти та культури

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	37,5	54,2	40,9	40,9
Середній	45,8	37,5	45,5	50
Низький	16,7	8,3	13,6	9,1

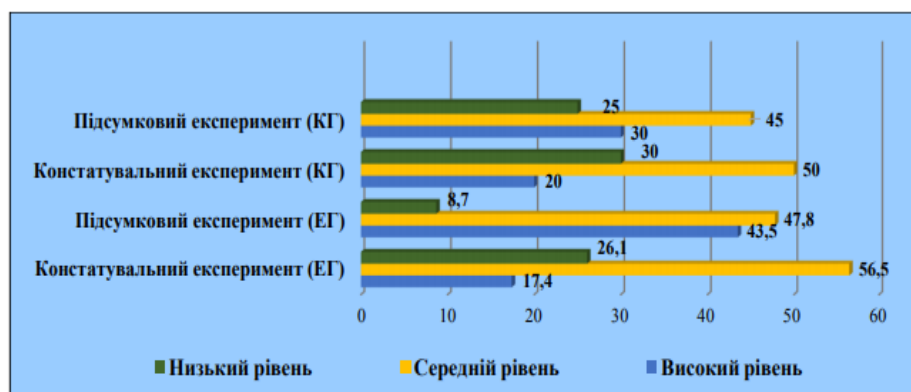
Діаграма 3.17. Динаміка рівнів розуміння студентами ЕГ та КГ української музичної освіти та культури

Методика № 5

Таблиця 3.8.

Динаміка рівнів зацікавленості студентами музичною культурою рідного краю, музичним фольклором, звичаями, традиціями своєї Батьківщини

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	17,4	43,5	20	30
Середній	56,5	47,8	50	45
Низький	26,1	8,7	30	25

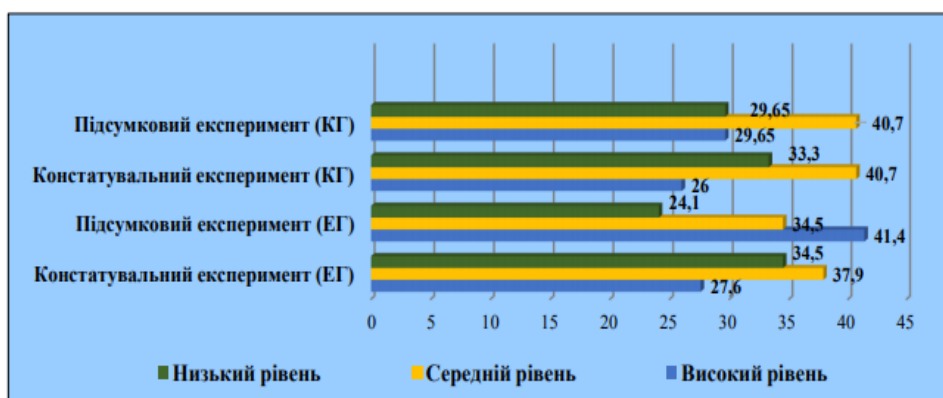
Діаграма 3.18. Динаміка рівнів зацікавленості студентами музичною культурою рідного краю, фольклором, звичаями, традиціями своєї Батьківщини

Методика № 6

Таблиця 3.9.

Динаміка рівнів володіння студентами ЕГ та КГ рідною мовою

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	27,6	41,4	26	29,65
Середній	37,9	34,5	40,7	40,7
Низький	34,5	24,1	33,3	29,65

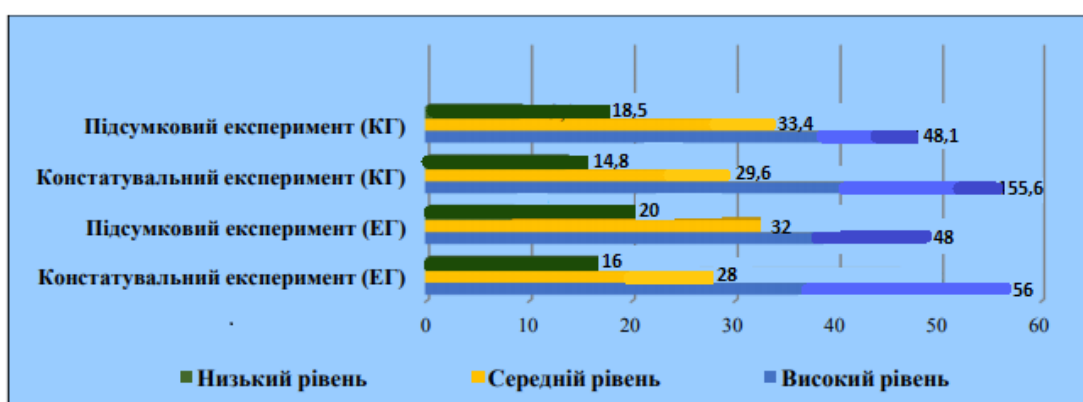
Діаграма 3.19. Динаміка рівнів володіння студентами ЕГ та КГ рідною мовою

Методика № 7

Таблиця 3.10.

Динаміка рівнів зацікавленості студентами ЕГ та КГ культурою та історією України

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	56	48	55,6	48,1
Середній	28	32	29,6	33,4
Низький	16	20	14,8	18,5

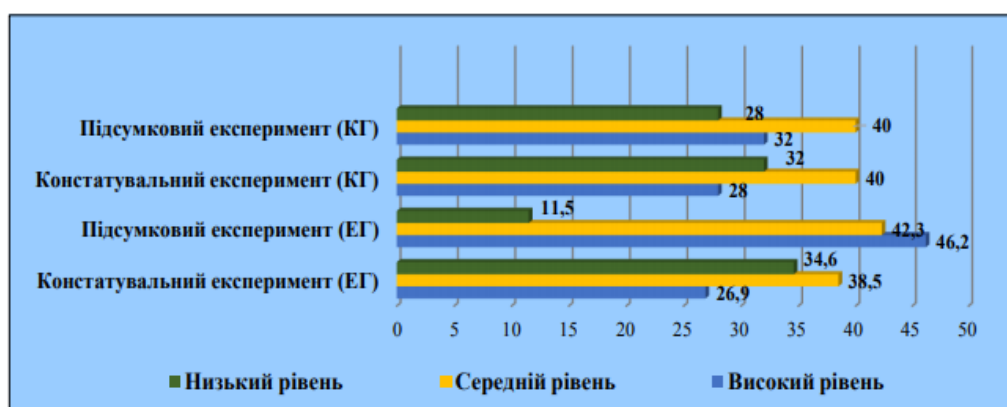
Діаграма 3.20. Динаміка рівнів зацікавленості студентів ЕГ та КГ культурою та історією України

Методика № 8

Таблиця 3.11.

Динаміка рівнів діяльнійшої любові студентів 56 та 46 груп до рідного краю

Рівні	ЕГ		КГ	
	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)	Констатувальний експеримент (%)	Підсумковий експеримент (%)
Високий	26,9	46,2	28	32
Середній	38,5	42,3	40	40
Низький	34,6	11,5	32	28

Діаграма 3.21. Динаміка рівнів діяльнійшої любові студентів 56 та 46 груп до рідного краю

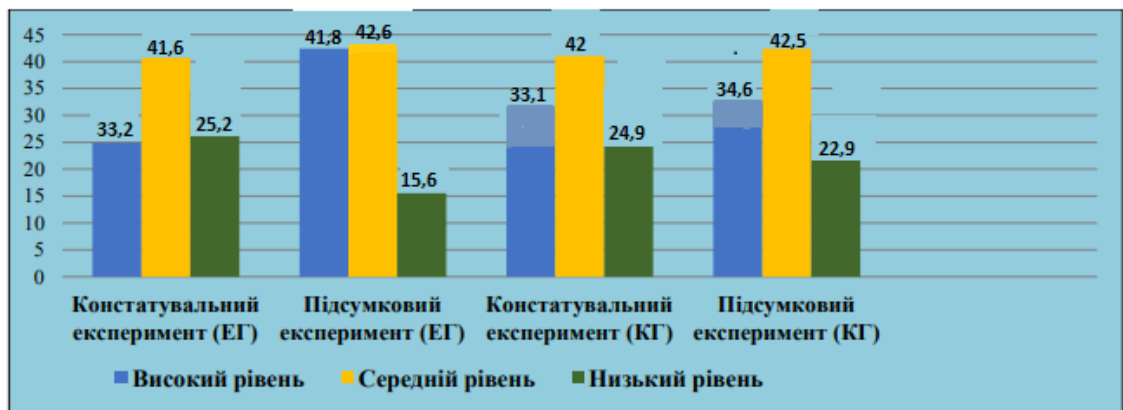
Узагальнені результати представлені в таблиці 3.12 та діаграмі 3.22.

Таблиця 3.12.

Динаміка рівнів національної свідомості студентів ЕГ та КГ за усіма діагностичними методиками
(за результатами підсумкового етапу експерименту)

№ діаграм	Діагностичні методики	Рівні національної свідомості, %					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
№1	Анкета (1-6 пит.)	32% 4уч.	23,1% 3 уч.	52% 7 уч.	42,3% 7 уч.	16% 4 уч.	34,6% 6 уч.

№2	Методика «Картки-вислови»	31,1% 4 уч.	27,3% 4 уч.	58,3% 11 уч.	59,4% 10 уч.	10,6% 2 уч.	13,3% 1 уч.
№3	Твір «Значення народних звичаїв і традицій у нашому житті»	38% 9 уч.	45,5 % 8 уч.	36% 7 уч.	29,2% 8 уч.	26% 4 уч.	25,6% 3 уч.
№4	Твір «Якби я був (- ла) міністром культури»	54,2% 7 уч.	40,9% 8 уч.	37,5% 6 уч.	50% 7 уч.	8,3% 2 уч.	9,1% 2 уч.
№5	Презентація «Що є для мене український музичний фольклор»	43,5% 3 уч.	30 % 4 уч.	47,8% 6 уч.	45% 6 уч.	8,7% 2 уч.	25% 5 уч.
№6	Спостереження	41,4% 6 уч.	29,65% 6 уч.	34,5% 8 уч.	40,7% 7 уч.	24,1% 4 уч.	29,65% 3 уч.
№7	Анкета «Визначна Україна»	48% 10 уч.	48,1% 9 уч.	32% 6 уч.	33,4% 5 уч.	20% 4 уч.	18,5% 4 уч.
№8	Анкета (7-10 пит.)	46,2% 7 уч.	32% 7 уч.	42,3% 6 уч.	40% 7 уч.	11,5% 3 уч.	28% 5 уч.
Середнє значення		41,8%	34,6%	42,6%	42,5%	15,6%	22,9%

Діаграма 3.22. Динаміка рівнів національної свідомості студентів ЕГ та КГ (за результати підсумкового етапу експерименту).

Проведене підсумкове експериментальне дослідження дозволило визначити динаміку рівнів національної свідомості майбутніх вчителів музичного мистецтва:

Високий рівень показали 41,8% опитаних ЕГ, проти 33,2% на константувальному етапі та 34,6% - КГ проти 33,1%.

Середнє значення в ЕГ – 42,6% проти 41,6% на константувальному етапі. Таких студентів в КГ – 42,5% проти 42%.

Низький рівень національної свідомості показали 15,6% в ЕГ проти 25,2% на константувальному етапі та 22,9% в КГ проти 24,9%.

Отримані результати контрольного експерименту дозволяють зробити висновок про те, що студенти ЕГ завдяки засобам музичного фольклору на заняттях зі спеціальності у ВНЗ протягом навчального року підвищили рівень національної свідомості.

Висновки до розділу 3

Проведене експериментальне дослідження дозволило визначити рівні національної свідомості майбутніх вчителів музичного мистецтва на констатувальному етапі.

Високий рівень національної свідомості характерний для студентів, які володіють системою теоретичних знань у галузі національної свідомості; мають ґрунтовні знання про Україну, шанобливо ставляться до її культури, звичаїв і традицій, виявляють інтерес до минулого і сучасного України, цікавляться її визначними місцями, видатними людьми; у них сформовано системні уявлення про власну націю, її самобутність; позиціонують себе як представники українського народу, на високому рівні володіють українською мовою; дуже зацікавлені українським мистецтвом та народним фольклором; є учасниками фольклорних ансамблів або хорів, часто беруть участь у концертах як сольні виконавці. Демонструють дієву любов своєї Батьківщини та готові поступитися власними потребами на користь своєї країни. Таких студентів від 17,4% до 56% в ЕГ. Середнє значення в ЕГ – 36,75%. Таких студентів в КГ – від 19,2% до 55,6%. Середнє значення в КГ – 37,4%.

Середній рівень національної свідомості характерний для студентів, що володіють знаннями у галузі національної свідомості, які не є систематизованими; їм притаманна середня усвідомленість національно-патріотичних якостей (чемне ставлення до національних і державних символів України, до Державного Гімну, Конституції України). Такі студенти на достатньому рівні володіють українською мовою, допускають мовні огріхи, вживання суржику. Вивчення історичних сторінок українського

народу здійснюється як на основі власного бажання так і за умови контролю ззовні; проявляють вибіркочу зацікавленість подіями минулого і сучасного України, визначними місцями, видатними людьми. Мають посередню зацікавленість в українській народній творчості, за потреби беруть участь у концертах, як учасники фольклорних колективів або хору. Притаманна готовність поступитися власними потребами на користь своєї країни. Таких студентів в ЕГ – від 20% до 63,6%. Середнє значення в ЕГ – 40,7%. Таких студентів в КГ – від 25 % до 62,5%. Середнє значення по КГ – 41,1%.

Низький рівень національної свідомості характеризується тим, що студенти володіють низьким рівнем теоретичних знань у галузі національної свідомості ; їм притаманна низька усвідомленість національно-патріотичних якостей. Студенти не виявляють зацікавленості пізнанням минулого і сучасного України, визначними місцями, видатними людьми; історією та традиціями свого народу; знають дуже мало відомих людей України та їхні досягнення, або не знають взагалі. Такі студенти мають низький рівень володіння українською мовою; у спілкуванні розмовляють суржиком не мають зацікавленості в українській народній творчості; не беруть участь у концертах. Ступінь патріотизму та готовності встати на захист інтересів своєї Батьківщини реалізується лише тоді коли збігається із власними інтересами. Таких студентів в ЕГ – від 13,7% до 34,5%. Середнє значення в ЕГ – 24,1%. Таких студентів в КГ – від 13,6% до 38,5%. Середнє значення по КГ – 26,05%.

Отримані результати констатувального експерименту дозволяють зробити висновок про те, що діагностовані студенти мають середній рівень національної свідомості. Студенти недостатньо обізнані в історії українського народу, звичаях, традиціях рідного краю, українського музичного фольклору. Це означає, що батьки та викладачі мало уваги цьому приділяють, а тому необхідно посилити роботу сім'ї та викладачів ВНЗ в контексті здійснення патріотичного виховання студентів.

Проведене підсумкове експериментальне дослідження дозволило визначити динаміку рівнів національної свідомості студентів:

Високий рівень показали 41,8% студентів ЕГ, проти 33,2% на константувальному етапі та 34,6% - КГ проти 33,1%.

Середнє значення в ЕГ – 42,6% проти 41,6% на константувальному етапі. Таких студентів в КГ – 42,5% проти 42%.

Низький рівень національної свідомості показали 15,6% в ЕГ проти 25,2% на константувальному етапі та 22,9% в КГ проти 24,9%.

Отримані результати контрольного експерименту дозволяють зробити висновок про те, що студентів ЕГ завдяки засобам фольклору на заняттях зі спеціальності у ВНЗ протягом навчального року підвищили рівень національної свідомості.

ВИСНОВКИ

У роботі визначено, що формування національної свідомості особистості завжди було в полі зору досліджень філософів, педагогів, науковців і учителів-практиків. Воно є одним із пріоритетних напрямів виховання підростаючого покоління, а молодший шкільний вік вважають сензитивним періодом для розвитку у дітей патріотичних почуттів, які поступово формуються, починаючи з любові до своїх батьків, своєї родини, товаришів, вчителя, школи, рідної природи, Батьківщини, українського народу, а потім і до усього людства в цілому.

Для формування національної свідомості на уроках музики засобами фольклору вчителю необхідно знати основні ознаки, властивості, що дозволяють наблизитися до розуміння сутності фольклору.

Визначено, що музичний фольклор має специфічні властивості, що відрізняють його від професійної (композиторської) музики писемної традиції: усною природою побутування, множинністю своїх втілень (варіативністю), домінуванням колективного початку над індивідуальним. Музичний фольклор прийнято відносити до канонічних художніх систем, в основі яких лежить орієнтація на заданий зразок. Українська традиційна музична культура постає в системі локальних традицій, що є вищим ступенем прояву в ній принципу варіативності.

З метою визначення дійсного стану національної свідомості майбутніх вчителів музичного мистецтва було проведено експериментальне дослідження, у ході якого були визначені критерії, показники і рівні національної свідомості студентів ВНЗ.

Визначено, що корисним є залучення учнів до української народнописемної творчості через ознайомлення їх з давньослов'янськими календарними обрядами. Завдяки своїм художнім особливостям календарно-обрядові пісні можуть бути використані в музично-естетичному та патріотичному вихованні молодшого шкільного віку на уроках музики.

Отримані результати констатувального експерименту дозволили зробити висновок про те, що опитувані студенти ВНЗ мали середній рівень національної свідомості. Респонденти недостатньо обізнані в історії українського народу, звичаях, традиціях рідного краю, музичного фольклору. Це означає, що батьки та викладачі ВНЗ мало уваги цьому приділяють, а тому необхідно посилити роботу сім'ї та ВНЗ в контексті здійснення патріотичного виховання майбутніх вчителів музичного мистецтва.

З огляду на це нами були визначені педагогічні умови формування національної свідомості молодших школярів на уроках музики засобами фольклору, створена модель свідомого оволодіння учнем початкової школи національними цінностями на уроках музики.

Результати підсумкового етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку в ЕГ та ефективність запропонованих шляхів, які сприяють вихованню у майбутніх вчителів музичного мистецтва поваги та любові до своєї Батьківщини, свого народу, народного фольклору, до його одвічних моральних і духовних цінностей, пробудженню національних почуттів, формуванню національної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О.В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: монографія / О. Абрамчук, М. Фіцула. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. 137 с.
2. Анікіна Т.О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства: автореф. дис....канд.пед.наук: 13.00.01 /НАПН України; Інститут педагогіки. – Київ, 1993. 19 с.
3. Антипова В.М., Колесина К.Ю., Пахомова Г.А. Компетентностый подход к организации дополнительного педагогического образования в университете. Педагогика. 2006. № 8. С. 57–62.
4. Берн Э. Трансактний аналіз в групі / Берн Э.; [пер. с англ.]. – М.: Лабиринт, 1994. 176 с.
5. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / упоряд.: І. Бех, К. Чорна . Київ, 2014. 29 с.
6. Бромлей Ю.В. Национальные процессы в СССР: в поисках новых подходов. Москва, 1998. 179 с.
7. Ващенко Г. Виховний ідеал. *Полтавський вісник*. Полтава, 1994. 191 с.
8. Вербицька П. В. Теоретико-методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2010. 32 с.
9. Використання ігрових форм виховання в позакласній роботі з молодшими школярами / Упоряд. Г.С.Тарасенко, Н.О.Вакарчук. – Вінниця: ВДПУ, 2001. 54 с.
10. Виховуємо громадян-патріотів України: наук.-метод. посіб. / авт. кол. за заг. кер. К. Чорної. Черкаси: ЧОПОПП, 2011. 273 с.
11. Вітвіцька С.С. Проблема формування національної свідомості особистості у педагогічній спадщині видатних українських педагогів /

- Вісник Житомирського державного університету.* – Серія. Педагогічні науки. 2014. – №4 (76). С. 34-38.
12. Гльоза А. А. Педагогічні умови патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку / Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини. 2012. С. 244-247.
 13. Гончаренко С. Український педагогічний словник /ред. С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
 14. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
 15. Долецька С. В. Патріотичне виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2011. 20 с.
 16. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
 17. Эриксон Э. Идентичность. Теоретическая интерлюдия // Психология самосознания / Самара: И. Дом «Бахрах – М», 2000. 503 с.
 18. Загородня А.А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. / Теорія та методика управління освітою. 2013. №10. С. 10-23.
 19. Зимняя И.И. Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.
 20. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї : автореф. дис... канд.пед.наук. 13.00.07 / теорія і методика виховання. Київ, 2012. 21 с.
 21. Іваницький А.І. Український музичний фольклор. Підручник для вищих учбових закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 320 с
 22. Ігнатенко П., Поплужний В., Косарева Н., Крицька Л. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч. – метод. посіб. / Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.
 23. Історія педагогіки / за заг. ред. М.В. Левківського, О. А. Дубасенюк. Житомир: Житомирський держ. пед. університет, 1999. 336 с.

24. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
25. Кияновська Л. Українська музична культура. Вид. друге, перероб. і доп. / Л. Кияновська. Тернопіль : СМП «Астон», 2000. 183 с.
26. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р.№ 641 // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS24863?an=1> (дата звернення: 10.08.2019)
27. Корній Л.П. Історія української музики. Частина 3. ХІХ ст. Підручник. Нац. муз. акад. України ім. П.І.Чайковського. Київ – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2001. 480 с.
28. Красоткіна Н. Ми діти твої, Україно. Розробки бесід з дітьми, тематичні казки та сценарії виховних заходів. Київ: Початкова школа, 2001. 160 с.
29. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітичний аналіз: монографія. Київ, 1998. 390 с.
30. Кузь В. Г., Руденко Ю.Д., Губко О.Т. Українська козацька педагогіка і духовність / Умань, 1995. 103 с.
31. Максютів А. О. Патріотичне виховання : дефініції та зміст / Теорія виховання. 2011. С. 1-10.
32. Мішеченко В. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики в умовах вищого навчального закладу. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2012, № 6 (Ч. І.). С. 251–257.
33. Михальченко Н. В. Динаміка розвитку патріотичної рефлексії у молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 21 с.
34. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 20 с.

35. Моральні цінності мого народу. Традиції поваги, турботи, співчуття, допомоги іншим. Виховна година. 1-4 класи // URL: <http://www.schoolife.org.ua/moralni-tsinnosti-mogo-narodu-tradytsiyipovagy-turboty-spivchuttya-dopomogy-inshym-vyhovna-godyna-1-4-klasy> (дата звернення: 18.09.2019)
36. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2013. 392 с.
37. Науменко Т. Музичне виховання школярів засобами українського фольклору. Київ: Віпол, 1996. 63 с.
38. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Авт. кол. І.Д.Бех, Т.Ф.Алексєєнко, Г.О.Балл та ін. // Освіта України. 2004. № 94. С. 6 – 10.
39. Павленко М. С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Умань, 2001. 20 с.
40. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07/ Київ, 2002. 21 с.
41. Петронговський Р.Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: монографія. Житомир: Полісся, 2003. 220 с.
42. Печерська Е. Формування особистості засобами музики / Рідна школа. 1998. №12. С. 57-59.
43. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в довід зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 36–45.
44. Потапчук Т.В. Теоретичні основи формування національно-культурної ідентичності студентської молоді / Т.В. Потапчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук.

- пр. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. Вип. 16, кн. 3. С. 82-90.
45. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національнопатріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах (Наказ МОН № 641 від 16.06.15 року) URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 18.09.2019)
46. Пташник Н. М. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 07 / Вінницький держ. пед. ун-т. ім. М. М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 20 с.
47. Рибальченко С. Програма патріотичного виховання «Сім маленьких див» / Директор школи. 2008. Квітень (№15) . С. 12-16.
48. Руденко Ю. Український патріотизм: політична освіта і виховання зростаючих поколінь / Освіта. 2014. 15-22 жовтня (№43). 9 с.
49. Руснак І. Є. Український фольклор: навчальний посібник. / Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 304с. (Серія «Альма-матер»).
50. Русова С. Націоналізація школи / Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. С. 293 – 297.
51. Русова С. Дошкільне виховання / Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. С. 34-184.
52. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору: навчально-методичний посібник / Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.
53. Семенов О. М. Український фольклор: Навчальний посібник. / Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 256 с.
54. Скуратівський В. Дідух: Свята українського народу. / Київ: Освіта, 1995. 272 с.

55. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. / Київ: Веселка, 1993. 207 с.
56. Смоляк О. С. Український дитячий музичний фольклор: підручник хрестоматія для викл. та учнів. Вип. 1. / Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 1998. 78 с.: ноти 77 с.
57. Стельмахович М. Г. Українська етнопедагогіка // Українознавство: Посібник / упоряд.: В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. Київ: Зодіак – ЕКО, 1994. 399 с.
58. Стьопіна О. Патріотичне виховання: теорія та практика / Шкільний світ. 2007. № 42. С. 6 – 8.
59. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / Москва : Мол. гвардия, 1980. 175 с.
60. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С.283 – 566.
61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т.3. С. 9-282.
62. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. .2 С.149-418.
63. Сухомлинська О. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення / Шлях освіти. 2010. №2. С. 10-14.
64. Український дитячий музичний фольклор у художньому розвитку молодших школярів: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів, напряму підготовки «Початкова освіта». / упоряд.: М. В. Вацьо. Вінниця, 2015. 120 с.
65. Уледов А.К. Духовное обновление общества./ Москва 2009. 253 с.
66. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ : Рад.школа, 1983. Т.1. С. 43-104.
67. Федоренко О. М. Національно-патріотична вихованість учнів загальноосвітніх шкіл: психологічний аспект/ Педагогіка формування

- творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 51. С. 400-409.
68. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. Москва: Политиздат, 1986. 590 с.
69. Храмова К. В. Самосознание современной молодежи с различной религиозной ориентацией: дисс. ... кандидата филос. наук: 09.00.11 / Ксения Вячеславовна Храмова. Уфа, 2004. 153 с
70. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України // Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 209-212.
71. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / Харків: Прапор, 2004. 640 с.
72. Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей. Теорія і методика мистецької освіти. Київ, 2007. Вип. 4 (9). С. 11–15.
73. Юнг К. Г. Структура психики и процесс индивидуализации / пер. с нем. и англ. А. В. Брушлинского. Москва: Наука, 1996. 269 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета (1-6 пит.)

Сформованість знань про Україну

1. Які державні символи ти знаєш?

2. Чи маєш вдома предмети з українською символікою?

3. Які традиційні свята відзначаються в Україні?

4. Чи береш участь у концертах як учасник фольклорного ансамблю чи хору?

5. Які фольклорні пісні ти знаєш?

6. Що для тебе означає «національна свідомість»?

Додаток Б

Картки-вислови

Інструкція. Прочитайте вислови та розкрийте їх зміст

1. Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. (Олесь Гончар).
2. Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народу спадщину, створену незчисленими поколіннями його віджилих предків. (Костянтин Ушинський).
3. Чужу мову можна вивчити за шість років, а свою треба вчити все життя. (Франсуа Вольтер).
4. Ми б'ємось за те, чому нема ціни в усьому світі, — за Батьківщину. (О. Довженко «Україна в огні»).
5. Бути українцем — це значить бути постійно в стані доказування свого права на існування.

(Володимир Винниченко).

6. Свою Україну любіть. Любіть її... Во
врем'я люте. В останню тяжкую

Додаток В

Анкета «Визначна Україна»

1. Я знаю такі визначні місця

України _____

2. Я знаю таких відомих людей України:

Художники _____

Композитори _____

Вчені _____

Письменники _____

Поети _____

Музиканти _____

3. Я знаю такі музеї свого міста (області): _____

Додаток Г

Прислів'я і приказки про Батьківщину

Батьківщина — мати, умій за неї постояти.

Без Батьківщини немає людини.

Без калини немає України.

Бережи Вітчизну, як око, і вона тебе завжди берегтиме.

Будь-кому мила своя країна.

В чужий край не залітай, щоб крилечка мати.

В чужім краю і солов'ї не цвірінькають.

Вкраїна – мати, за неї треба головою стояти.

Всюди добре, а дома найліпше.

Всюди на світі добре, а вдома найкраще.

Всяка пташка своє гніздо знає.

Грудка рідної землі дорожча за золото.

Де був, там будь, а свій кут не гудь.

Де рідний край, там і під ялиною рай.
 Добре тому, хто в своєму дому.
 Додому і кінь жвавіше біжить.
 Дон Доном, а найкраще вдома.
 Жити – Вітчизні служити.
 З рідної землі і ворона мила.
 За морем тепліше, та вдома миліше.
 За народ і волю віддамо життя і долю.
 За рідний край — хоч помирай!
 За рідний край життя віддай.
 За рідним краєм і в небі сумно.
 За рідною землею і в раю скучно.
 За своїм краєм серце болить.
 Заїдеш в чужину, то хоч і бородатий — а все сиротина.
 Звідки знати безрідному, що таке любов до Батьківщини?
 Кожен край має свій звичай.
 Кожному мила своя сторона.
 Ліпше своя сяка-така хата, як чужа хата.
 Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.
 Людина без Вітчизни як соловей без пісні.
 Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.

Додаток Д

Педагогічні умови та модель формування національної свідомості молодших школярів

Процеси і події, що відбуваються сьогодні в Україні, вимагають від сім'ї та школи особливої уваги до проблеми патріотичного виховання саме дітей молодшого шкільного віку. Нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості, які б відповідали реаліям сьогодення. Було визначено основні педагогічні умови формування патріотичної вихованості молодших школярів. Серед яких:

1. Наповнення національно-патріотичним змістом освітнього процесу школи I ступеня. Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки школа повинна виховувати особистість, яка б мала почуття гордості за свою державу, сумлінно виконувала свої обов'язки,

усвідомлювала соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любила рідних та близьких людей. Сьогодні важливо те, щоб школа I ступеня стала для учнів осередком становлення громадянина-патріота України. Все це можливо здійснити через зміст навчальних дисциплін, які вивчаються у початковій школі. Важливим чинником національно-патріотичного виховання є феномен Майдану, після якого змінилося ставлення українців до себе і своєї країни. Тому доречним буде включення у зміст уроків інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів у ході російськоукраїнської війни, волонтерів та інших громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України.

2. Забезпечення взаємозв'язку школи і сім'ї щодо здійснення патріотичного виховання молодших школярів. Варто пам'ятати, що саме у родині закладаються підвалини патріотизму і почуття національної приналежності й свідомості. При цьому важлива взаємодія виховних впливів 18 родини і школи, тому потрібно постійно підтримувати тісний зв'язок з батьками, залучати їх до шкільного життя дітей. Творча співпраця батьків, дітей і вчителів позитивно впливає на формування класних колективів, виховання в учнів людяності, поваги до старших, доброзичливого ставлення до товаришів.

3. Забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з молодшими школярами. Позакласна виховна діяльність з молодшими школярами передбачає використання широкого спектру форм роботи (бесіди, вікторини, свята, ігри-подорожі, трудові операції, зустрічі, круглі столи, добродійні акції, волонтерська діяльність та ін.), через які учитель впливає на розум і почуття своїх вихованців. Тому цілеспрямована, систематична, послідовна діяльність з формування патріотичної вихованості молодших школярів має бути одним із пріоритетних напрямків роботи кожного учителя початкових класів. Тільки тоді в учнів будуть пробуджуватися патріотичні почуття (повага та любов до свого народу, гордість за свою Батьківщину), і на цій підставі формуватимуться суспільно-важливі риси громадянина України: національна свідомість, духовність, трудова активність, морально-етична, фізична, економічна та правова культура.

4. Поетапне формування патріотичної вихованості молодших школярів. Наприклад, на першому етапі формуються такі важливі якості як любов і повага до батьків, своєї родини, відчуття гордості за свій рід. На другому етапі відбувається формування ціннісного ставлення до Батьківщини, рідного краю. На третьому – толерантного ставлення до людей інших національностей, поважного ставлення до їхньої культури та традицій. І

завершальним етапом, вершиною патріотичної вихованості людини є усвідомлення себе частиною українського народу; бажання і потр 19 національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя українського народу; бажання захищати і бути корисним своїй Батьківщині.

5. Впровадження в освітній процес початкової школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей та соціально значущої поведінки. У наш час уже неможливо уявити освітнього процесу початкової школи без використання інформаційно-комунікаційних технологій, веб-квестів, технології проектного навчання, які створюють умови для всебічного розвитку особистості, пробуджують в учнів пізнавальний інтерес, активність, свідомість і, безперечно, можуть потужно впливати на виховання у них громадянськоактивних якостей, патріотичних почуттів та соціально значущої поведінки. Дослідження теоретичних основ патріотичного виховання особистості та вищеозначені умови стали підґрунтям для розробки моделі формування патріотичної вихованості молодших школярів у контексті освітніх інновацій. Виходили з того, що лише цілісна, комплексна система роботи з патріотичного виховання, яка пронизує і навчальний процес, і позакласну роботу, і при цьому включає в себе використання сучасних освітніх технологій може дати позитивний результат, а тому визначили такі шляхи формування патріотичної вихованості учнів початкових класів:

- Формування основ національної самосвідомості в учнів засобами навчальних дисциплін школи I ступеня.

- Формування базових якостей патріотичної вихованості молодших школярів у процесі позакласної роботи.

Дані шляхи були реалізовані нами у процесі формувального етапу експерименту в 3 – А класі Чернігівської ЗОСШ № 12.

Додаток Е

Урок музичного мистецтва в 3-му класі

Тема: Календарні пісні

Мета полягає в тому, щоб ознайомити учнів з календарно-обрядовими піснями українців, а саме з піснями зимового циклу.

Завдання:

- розширити знання учнів про календарні обрядові пісні українського народу;
- ознайомлення дітей з піснями з зимового циклу - колядками, щедрівками;
- вивчити поняття "календарні пісні", "колядки", "щедрівки";
- прищиплювати любов до рідного слова, народу, формувати національну самосвідомість.
- ознайомлення з новою піснею.

Музичні завдання:

- розвиток вокальних і хорових навичок учнів;
- розвивати ритмічне відчуття;
- розвивати навички для активного сприйняття музичної композиції.

Навчальні завдання:

- любов до рідного краю, до природи;
- сприяти повазі до національної спадщини;
- пробудити любов до народних пісень і народних традицій;

Візуальні засоби:

- Ритмічніправи;
- Ілюстрації на тему "Календарні пісні";
- Ілюстрації музичних інструментів.

Музичний матеріал:

- музичне привітання "Співає дзвінок, починається урок";
- українські народні пісні;
- пісня "Ой, щедрівко".

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Музичні привітання: "Заспівав дзвінок, починається урок".

II. Оголошення теми уроку.

Вчитель: Тема сьогоднішнього уроку "Календарні пісні".

Пісня - це душа народу. Протягом життя вона супроводжує людину. Уявіть собі старі часи, коли немає радіо і телебачення, на магнітофонах, стереосистемах і плеєрах не чути музики. Ви думаете, що відбувалося безперервне мовчання? Ні. Пісні зі старих днів живуть з людьми. Люди співали про свої радості і скорботи, про важливі події в природі і в житті.

Також співали пісні на улюблені народні свята. У кожного свята були особливі обряди. Для них були створені спеціальні пісні - такий пісенний календар.

Так народилася сучасна назва цих стародавніх фольклорних творів - календарно-ритуальних пісень.

Календарні пісні нерозривно пов'язані з певним часом року, із сільськогосподарськими роботами та пов'язаними з ними практиками.

Календарно-обрядові пісні - дуже старий і надзвичайно різноманітний жанр творчості народної пісні. Кожна окрема версія цих пісень створена для певного випадку:

- Різдвяні колядки - на Різдво;
- Щедрівки - на новий рік (13 січня);
- Весна - після Дня Марина Сонячної - також день весняного рівнодення (22 березня);
- Русалчині - в Русальчинський тиждень;
- Купала - про Івана Купалу;

Жнивні - на початку і після збору врожаю.

Календарно-ритуальні пісні - старий жанр пісень, що виконувалися у народні календарні свята: Новий рік, Різдво, Масляна тощо.

Сьогодні ми поговоримо більш детально про календарно-ритуальні пісні зимового циклу. Важливою частиною щорічної новорічної церемонії були колядки та щедрівки. Кожна область має свої варіанти ритуалів, звичаїв, пісень, але основним її змістом було те, що сила слова і ритуальні дії сприяли благополуччю селянської родини, передбачали успіхи в сільському господарстві, багаті врожаї, добрих нащадків.

Походження назви Коляда ще не повністю зрозуміло. Різдвяні колядки співали на Різдво, тому в них найпоширеніші релігійні теми - прославляти Христа і Божу Матір як втілення добра, благочестя, материнства як основи всього життя на землі. Однак, оскільки є багато різдвяних пісень з внутрішнім контентом, різниця між різдвяними піснями та жанрами не завжди чітко визначена.

Назва «щедрівка» існує тільки в Україні, більш точно визначити мету цього типу співу, щедрість природи.

Багато з вас навіть не знаю, що є різниця між різдвяними піснями і жанрами, які виконуються в певний період - святки Різдво і Новий рік. Колядки співали від Різдва до Водохреща від 7 до 19 січня. Щедрівка виконували лише тиждень - з Нового року (13 січня) і Богоявлення.

Колядки виконували парубочі групи, вони уславляли селян і їх дітей, бажали здоров'я сім'ї та щастя, багатства, молодий і щедрий врожай.

Традиційно в колядних групах брали участь лише хлопці. Вони вибирали голову, розподіляли ролі кози, лікаря та негативно забарвлених гумористичних персонажів, яких уникали згадувати жителі села.

Щедрівки виконуються тільки дівчатами. Переддень Нового року, молодші і старші дівчатка або невеликі групи приходили до жителів села і співали. Не добре було прийти до хатини. Вони робили це під вікнами будинку.

Постійні учасники костюмованого свята: Маланка (хлопчик в одязі дівчини), Василь (дівчина, одягнена хлопцем), Чорт з козою, Ведмідь,

цигани. Кожен з них повинен був виконувати певну роль: Коза - заохочувати перехід навколо будинку, щоб викликати аудиторію, щоб налякати дітей. Маланка - новий "системний" будинок, що викликає сміх у глядачів. Гурт звертаються до господарів у цей час. Вони дякують господарям за їхню гостинність і йдуть далі.

Сію, сію, посіваю!

З Новим роком всіх вітаю!

III Слухання музики.

Прослухайте підбірку українських різдвяних пісень та розпізнайте персонажів.

IV. Хоровий спів.

Тепер ми розспіваємося, "печу, печу хлібчик". Пам'ятайте правила хорошого співу:

- Спів виконується в сидячій позі, під час співу - пряма спина, ноги на підлозі, руки на колінах;
- природний круглий звук співу у високому положенні, без обмежень, MELODIC ("тягнути звук");
- вміти співати разом і слухати однокласників;
- чітко виголошуйте слова разом, роблячи правильні голосні;
- вміти співати чітко, розумно передавати природу музики.

V. Вивчення пісні "Ой, щедрівка"

1. Прослухайте пісню

Вчитель: слухайте пісню уважно, думайте і скажіть, про що ця пісня (вчитель веде пісню, студенти описують зміст музики і пісні.)

2. Робота над текстом і мелодією щедрівки.

Ми пізнаємо мелодію пісні через фрази на слух. (Вчитель виконує мелодійний вірш, аналізує, використовує репродуктивний метод.) У процесі вивчення приділяється увага чистоті, мелодії та вираженню кожної фрази (кульмінації, розвитку), що відіграє значну роль).

Ми виконуємо перший куплет хором для супроводу.

(Виконують пісню).

Ми будемо продовжувати вивчати щедрівки на наступних уроках.

VI. Підсумки уроку.